

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน เพื่อประเมินประสิทธิภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนและเพื่อประเมินรับรองรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นแนวทางในการพัฒนา โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี ทบทวนเอกสารและงานวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. บริบท สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนนาจอมเทียน
2. รูปแบบและการพัฒนา รูปแบบ
3. หลักการและทฤษฎีที่ใช้ในการออกแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน
 - 3.1 จิตวิทยาการเรียนรู้
 - 3.2 การจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
 - 3.3 แนวคิดสำคัญของการเรียนรู้ในชุมชน
 - 3.4 แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการมีส่วนร่วม
 - 3.5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.6 แนวคิดการสร้างเครือข่ายชุมชน
 - 3.7 แนวคิดการพัฒนาอาชีพในชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

บริบท สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนนาจอมเทียน

บริบทของชุมชนนาจอมเทียน (เทศบาลตำบลนาจอมเทียน, 2553 ข, หน้า 3)

1. ลักษณะที่ตั้ง/ อาณาเขต และเขตการปกครอง

ชุมชนนาจอมเทียนตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลนาจอมเทียน อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็น 1 ใน 5 เทศบาลของอำเภอสัตหีบ ตั้งอยู่ตรงชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร เป็นระยะทาง 155 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดชลบุรีเป็นระยะทางประมาณ

68 กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 12.63 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ตำบลนาจอมเทียนหมู่ที่ 4 ทั้งหมู่และหมู่ที่ 1, 2, 3, 8, 9 บางส่วน

2. อาณาเขต

เทศบาลตำบลนาจอมเทียนมีอาณาเขตตามประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่องจัดตั้งสุขาภิบาลนาจอมเทียน อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ตั้งแต่วันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2536 ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 175 วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2536 ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับเขตเมืองพัทยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตเทศบาลตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง และเขตองค์การบริหารส่วนตำบลนาจอมเทียน อำเภอสัตหีบ

ทิศใต้ ติดต่อกับเขตเทศบาลตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตชายฝั่งทะเลอ่าวไทย

เทศบาลตำบลนาจอมเทียนมีพื้นที่เขตปกครองของหมู่บ้านในตำบลนาจอมเทียน ดังนี้

1) หมู่บ้านบ้านอำเภอ	หมู่ที่ 4 ทั้งหมด
2) หมู่บ้านนาจอมเทียน	หมู่ที่ 1 บางส่วน
3) หมู่บ้านน้ำเมา	หมู่ที่ 2 บางส่วน
4) หมู่บ้านบ้านอำเภอ	หมู่ที่ 3 บางส่วน
5) หมู่บ้านหินวง	หมู่ที่ 8 บางส่วน
6) หมู่บ้านคลองน้ำชัย	หมู่ที่ 9 บางส่วน

3. จำนวนประชากรและความหนาแน่นของครัวเรือน

ประชากรในเขตเทศบาลตำบลนาจอมเทียน ณ วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2552 มีทั้งสิ้น 8,031 คน แยกเป็นชาย 3,812 คน หญิง 4,219 คน มีบ้านเรือน 6,786 หลังคาเรือน 1,553 ครัวเรือน ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง มีทั้งสิ้น 6,205 คน แยกเป็นชาย 2,921 คน หญิง 3,284 คน ความหนาแน่นของประชากร 636 คน ต่อตารางกิโลเมตร

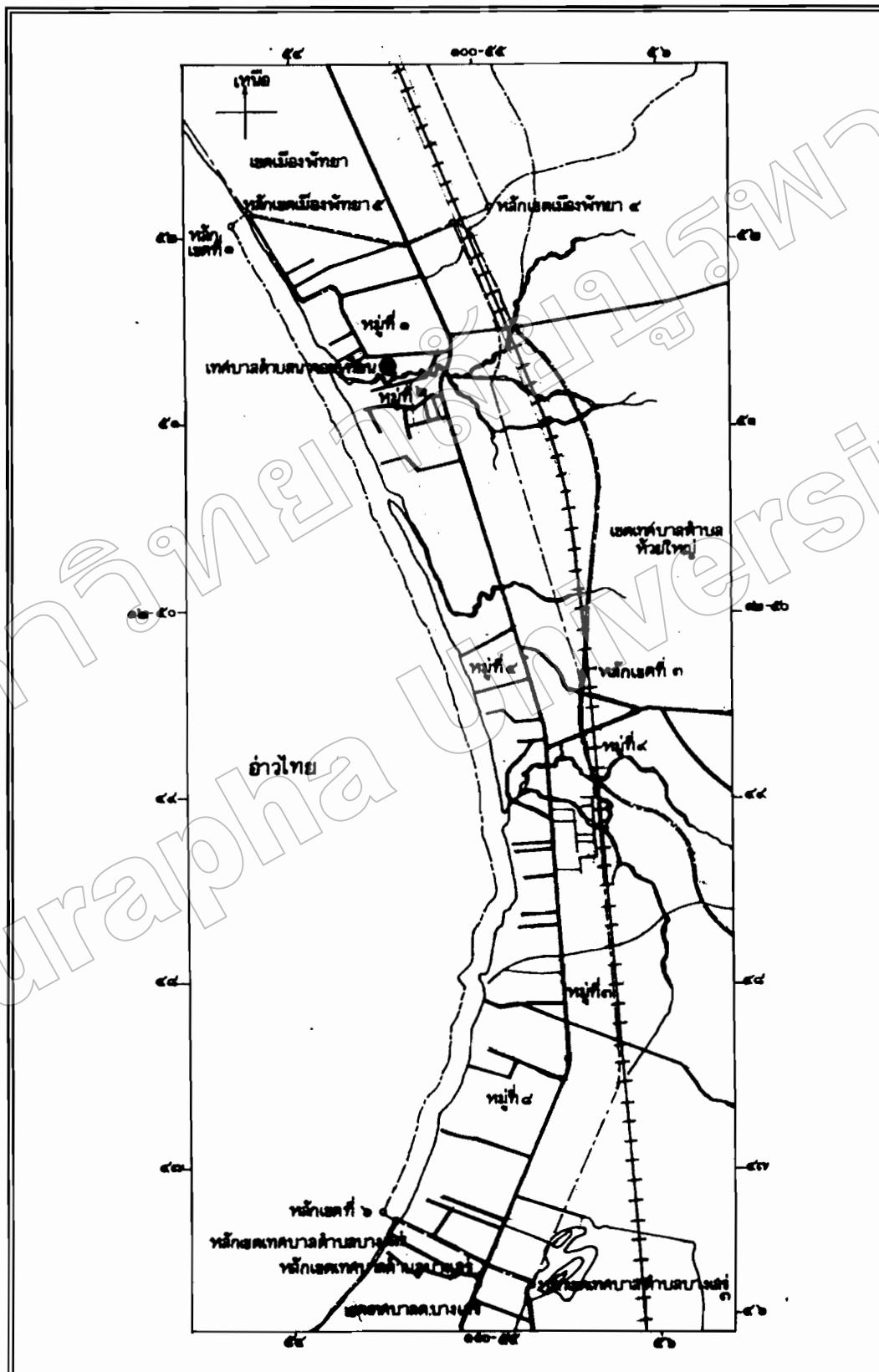
ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากร (เทศบาลตำบลนาจอมเทียน, 2553 ข, หน้า 5)

ตำบล	หมู่ที่	จำนวนประชากร		
		ชาย	หญิง	รวม
สำนักตะเบียนท้องถิ่น	1	578	641	1,219
เทศบาลตำบลนาจอมเทียน	2	706	807	1,513
	3	1,146	1,258	2,404
	4	754	855	1,609
	8	210	187	397
	9	418	471	889
รวม		3,812	4,219	8,031

4. แผนที่แสดงอาณาเขตการปกครอง

แผนที่ท้ายประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง จัดตั้งสุขาภิบาลนาจอมเทียน อำเภอสัตหีบ
จังหวัดชลบุรี

มาตราส่วนประมาณ 1:50,000

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงอาณาเขตการปกครอง (เทศบาลตำบลนาจอมเทียน, 2553 ข, หน้า 6)

สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนนาจอมเทียน (เทศบาลตำบลนาจอมเทียน, 2553 ข, หน้า 19)

1. สภาพปัญหาของชุมชนนาจอมเทียน

1.1 ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ปัญหาถนน สะพาน ทางเท้าไม่ได้มาตรฐานและไม่เพียงพอ ปัญหาการระบายน้ำ ปัญหาการติดตั้งไฟฟ้าสาธารณะไม่ทั่วถึง ปัญหาประปาและปัญหาการจราจร

1.2 ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ปัญหาการว่างงาน ปัญหาสถานที่จำหน่ายผลผลิต ปัญหาสินค้า/ผลผลิตด้อยคุณภาพ

1.3 ปัญหาด้านสังคม ได้แก่ ปัญหาความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของตลาด หาบเร่ แผงลอย ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหายาเสพติด ปัญหาเยาวชน/นักเรียน/นักศึกษา ปัญหาของผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาส

1.4 ปัญหาด้านการเมืองการบริหาร ได้แก่ ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหาร ปัญหาประสิทธิภาพของหน่วยราชการยังไม่เป็นที่พึงพอใจของประชาชน ปัญหาการขาดเครื่องมือเครื่องใช้ในการบริหารจัดการ ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะ/ชายฝั่งทะเล

1.5 ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ปัญหาน้ำเสียจากโรงแรม/สถานประกอบการ ปัญหาความสะอาดบริเวณชายหาด/ชายฝั่งทะเล ปัญหาสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ปัญหาขาดแคลนเครื่องมือเครื่องใช้ในการกำจัดขยะมูลฝอย

1.6 ปัญหาด้านการสาธารณสุข ได้แก่ ปัญหาสุขนั้จรงจัด ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาด้านโภชนาการ

2. ความต้องการของชุมชนนาจอมเทียน

2.1 ความต้องการการแก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การก่อสร้างถนน ทางเท้า ท่อระบายน้ำให้เพียงพอและได้มาตรฐาน รวมทั้งการปรับปรุงซ่อมแซมสายเคเบิลในคิ่ขึ้น การขอให้ขยายและติดตั้งไฟฟ้าสาธารณะให้เพียงพอและทั่วถึง พร้อมทั้งปรับปรุงไฟฟ้าสาธารณะซึ่งมีอยู่แล้วให้ใช้การได้ดี การขยายเขตจำหน่ายน้ำประปาให้ทั่วถึงและครอบคลุมพื้นที่เขตเทศบาล และการติดตั้งสัญญาณไฟจราจรตามแยกต่าง ๆ ที่สำคัญโดยเฉพาะบริเวณหน้าสถานศึกษา สถานประกอบการ และโรงแรม

2.2 ความต้องการด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพโดยจัดการฝึกอบรมอาชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่น การจัดหาสถานที่เพื่อจำหน่ายสินค้า/ผลผลิตของท้องถิ่น และการส่งเสริมพัฒนาคุณภาพสินค้า/ผลผลิต

2.3 ความต้องการด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการให้มีการจัดความเป็นระเบียบ

เรียบร้อยของตลาด หาบเร่ แผงลอย ความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
ความต้องการการแก้ไขปัญหายาเสพติดและความต้องการการแก้ไขปัญหาค้าขาย เสรี
และผู้ค้าโอกาส

2.4 ความต้องการด้านการเมือง - การบริหาร ได้แก่ การส่งเสริมให้ประชาชนมี
ความเลื่อมใสศรัทธาในระบอบการเมืองการปกครอง การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม
ทางการเมืองการบริหาร การจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ให้เพียงพอต่อการปฏิบัติงานและการแก้ไข
ปัญหาการบุกรุกแนวเขตและที่สาธารณะประโยชน์

2.5 ความต้องการด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่
ความต้องการให้มีการจัดการน้ำเสียและระบบน้ำเสีย ความต้องการให้มีการจัดการขยะมูลฝอย
และสิ่งปฏิกูล ความต้องการให้มีโรงงานกำจัดขยะมูลฝอยรวม และการจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้
ในการกำจัดขยะมูลฝอย

2.6 ความต้องการด้านสาธารณสุข ได้แก่ การจัดให้มีการรณรงค์กำจัดสุนัขจรจัด/
ฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า การส่งเสริมสุขอนามัย การให้บริการสาธารณสุขและการอบรม
ความรู้แก่ผู้ประกอบการร้านอาหาร/ โรงแรม

สรุปสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนนาจอมเทียน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ
การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนได้ดังนี้ สภาพปัญหา ได้แก่ ปัญหาการว่างงาน
ปัญหาสถานที่จำหน่ายผลผลิต ปัญหาสินค้าและผลผลิตด้อยคุณภาพ โดยชุมชนมีความต้องการ
การส่งเสริมอาชีพโดยจัดการฝึกอบรมอาชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนจัดหาสถานที่
เพื่อจำหน่ายสินค้าและผลผลิตของท้องถิ่น และส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพสินค้าและผลผลิต
อย่างต่อเนื่อง

รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

ความหมายของรูปแบบ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 965)
ได้ให้ความหมายของรูปแบบ หมายถึง รูปที่กำหนดขึ้นเป็นหลักหรือเป็นแนวซึ่งเป็นที่ยอมรับ
แสดงว่าสิ่งนั้น ๆ เช่น รูปแบบบ้าน รูปปลา รูปใบไม้ รูปแบบผู้หญิง รูปแบบวัด รูปแบบเปิด เป็นต้น

พจนานุกรมการศึกษาของเว็บสเตอร์ (Webster International Dictionary, 1993, p. 871)

ได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ 4 ประการ คือ 1) เป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทาง
ในการสร้างหรือทำซ้ำ 2) เป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการออกเสียงภาษา
ต่างประเทศเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนแบบ เป็นต้น 3) เป็นแผนภูมิหรือรูปแบบสามมิติซึ่งเป็นตัวแทน

ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลักการ หรือแนวคิด 4) เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันซึ่งรวมกันเป็นตัวแทนและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม

พจนานุกรมของกรอเลีย (The Grolier International Dictionary, 1994, p. 641) ได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ 3 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบ หมายถึง ภาพที่เป็นสามมิติ แบบย่อส่วนของจริง แบบจำลอง เช่น การออกแบบเสื้อผ้า การออกแบบภาพศิลป์ เป็นต้น 2) รูปแบบ หมายถึง สิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการบริการ 3) รูปแบบ หมายถึง แบบหรือรุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์รุ่น 864x เป็นต้น

ปาหนัน กนกวงศ์นุวัฒน์ (2551, หน้า 18) ได้สรุปความหมายของรูปแบบไว้ว่า รูปแบบมีสองลักษณะ คือ 1) รูปแบบที่เป็นแบบจำลองของสิ่งที่เป็นรูปธรรม 2) รูปแบบที่เป็นแบบจำลองของสิ่งที่เป็นนามธรรม ภาพจำลองของสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะมีตั้งแต่รูปแบบอย่างง่าย ๆ ไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก

สเติร์เนอร์ (Steiner, 1988) ได้ให้ความหมายของรูปแบบ คือ สิ่งของสิ่งหนึ่งที่คล้ายคลึงกับสิ่งของอีกสิ่งหนึ่งซึ่งจำแนกความหมายออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) เป็นแบบจำลองที่ออกแบบมาจากของจริง เช่น แบบจำลองของยานอวกาศลำเล็ก ที่จำลองมาจากยานอวกาศของจริง รูปแบบเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) เป็นแบบจำลองที่สร้าง ออกแบบไว้เพื่อใช้เป็นต้นแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ต้องสร้างแบบจำลองก่อนเพื่อนำไปเป็นต้นแบบเพื่อผลิตของจริง

2. รูปแบบเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Model) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) รูปแบบเชิงความคิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model - of) เช่น แบบจำลองที่สร้างขึ้นโดยจำลองมาจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว 2) รูปแบบเชิงความคิดเพื่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model - for) เช่น แบบจำลองสร้างขึ้นเพื่อใช้อธิบายทฤษฎี

นอกจากนี้ คีเวส (Keeves, 1988, p. 560) ยังได้กล่าวถึงหลักการกว้าง ๆ ในการสร้างรูปแบบไว้ 4 ประการ คือ

1. รูปแบบควรประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดา อย่างไรก็ตามความเชื่อมโยงเชิงเส้นตรงแบบธรรมดาทั่วไปนั้นก็มีประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบ

2. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบได้ สามารถตรวจ สอบได้โดยการสังเกตและหาข้อสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

3. รูปแบบควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

4. รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่

สรุปได้ว่ารูปแบบ หมายถึง รูปหรือแบบที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางหรือเป็นหลักในการพัฒนา แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบที่เป็นรูปธรรมเช่นแบบจำลองต่าง ๆ และ 2) รูปแบบที่เป็นนามธรรม เช่น หลักการหรือแนวคิด ที่นำมาใช้เป็นแนวทางหรือเป็นหลักในการพัฒนา โดยรูปแบบที่สร้างขึ้นควรมีความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง สามารถตรวจสอบได้ สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพยากรณ์และการสร้างมโนทัศน์ ซึ่งรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนจอมเทียนที่พัฒนาขึ้นนั้นเป็นรูปแบบนามธรรมที่เป็นการนำหลักการ แนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา โดยจะแสดงถึงความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อการพัฒนาในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนจอมเทียน

หลักการและทฤษฎีที่ใช้ในการออกแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนจอมเทียน

จิตวิทยาการเรียนรู้

ความหมายของการเรียนรู้

กิมเบิล (Kimble, 1961) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างถาวรในพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการปฏิบัติที่ได้รับการเสริมแรง

พจนานุกรมของเว็บสเตอร์ (Webster International Dictionary, 1993) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ คือ กระบวนการเพิ่มพูนและปรุงแต่งระบบความรู้ ทักษะ นิสัย หรือการแสดงออกต่าง ๆ อันมีผลมาจากสิ่งกระตุ้นอินทรีย์โดยผ่านประสบการณ์การปฏิบัติหรือการฝึกฝน

ประคินันท์ อุปรมย์ (2540) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงของบุคคลอันมีผลเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ โดยการเปลี่ยนเปลี่ยนนั้นเป็นเหตุทำให้บุคคลเผชิญสถานการณ์เดิมแตกต่างไปจากเดิม ประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหมายถึงทั้งประสบการณ์ทางตรงและประสบการณ์ทางอ้อม

ประสบการณ์ทางตรง คือ ประสบการณ์ที่บุคคลได้พบหรือสัมผัสด้วยตนเอง เช่น เด็กเล็ก ๆ ที่ยังไม่เคยรู้จักหรือเรียนรู้คำว่า “ร้อน” เวลาที่กลานเข้าไปใกล้กาน้ำร้อนแล้วผู้ใหญ่บอกว่าร้อนและห้ามกลานเข้าไปหา เด็กย่อมไม่เข้าใจและคงกลานเข้าไปหาอยู่อีกจนกว่าจะได้ใช้มือหรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายไปสัมผัสกาน้ำร้อนจึงจะรู้ว่ากาน้ำที่ว่าร้อนนั้นเป็นอย่างไรต่อไปเมื่อเขาเห็นกาน้ำอีกแล้วผู้ใหญ่บอกว่ากาน้ำนั้นร้อนเขาจะไม่กลานเข้าไปจับกาน้ำนั้นเพราะเกิดการเรียนรู้คำว่าร้อนที่ผู้ใหญ่บอกแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ประสบการณ์ตรงมีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เผชิญกับสถานการณ์เดิมแตกต่างไปจากเดิม ในการมีประสบการณ์

ตรงบางอย่างอาจทำให้บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแต่ไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้ ได้แก่

1. พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงเนื่องจากฤทธิ์ยาหรือสิ่งเสพติดบางอย่าง
2. พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงเนื่องจากความเจ็บป่วยทางกายหรือทางใจ
3. พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงเนื่องจากความเหนื่อยล้าของร่างกาย
4. พฤติกรรมที่เกิดจากปฏิกิริยาสะท้อนต่าง ๆ

ประสบการณ์ทางอ้อม คือ ประสบการณ์ที่ผู้เรียนมิได้พบหรือสัมผัสด้วยตนเองโดยตรง แต่อาจได้รับประสบการณ์ทางอ้อมจากการอบรมสั่งสอนหรือการบอกเล่า การอ่านหนังสือต่าง ๆ และการรับรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ การปฏิบัติและการฝึกฝนประกอบกับการได้รับแรงเสริมและการกระตุ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการเพิ่มพูนในด้านความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกและความสามารถทางทักษะทั้งปริมาณและคุณภาพ มาลินี จุฑะรพ (2537, หน้า 59 - 60) ได้กล่าวถึงประเภทของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไข (Conditioning Learning) บุคคลจะเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ โดยการวางเงื่อนไข จำแนกเป็น 2 วิธี คือ
 - 1.1 การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning Learning)
 - 1.2 การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning Learning)
2. การเรียนรู้ทางวจนะภาษา (Verbal Learning) เป็นการเรียนรู้ด้วยภาษา จากการฟัง คิด ถาม และเขียน
3. การเรียนรู้ทางมอเตอร์ (Motor Learning) เป็นการเรียนรู้ทางทักษะต่าง ๆ โดยใช้ อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย
4. การเรียนรู้โดยการรับรู้ (Perceptual Learning) เป็นการเรียนรู้โดยการรับรู้ในสิ่งเร้า และประสบการณ์โดยใช้อวัยวะรับสัมผัส
5. การเรียนรู้โดยการแก้ปัญหา (Problem Solving Learning) แบ่งเป็น 2 วิธี คือ
 - 5.1 การเรียนรู้โดยการแก้ปัญหาแบบลองผิดลองถูก (Trial and Error Learning)
 - 5.2 การเรียนรู้โดยการแก้ปัญหาแบบความคิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง (Gestalt Psychology)
6. การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) บุคคลจะเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมของบุคคลในด้านวัฒนธรรม ประเพณี และปทัสถานทางสังคม
7. การเรียนรู้ระยะเวลา (Spatial Learning) บุคคลจะเรียนรู้ระยะเวลาต่าง ๆ จาก

ประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่ประสบมา จะเรียนรู้ว่าเวลาเป็นของมีค่าจะนั้นถ้าจะพัฒนาคุณภาพชีวิตจะต้องเรียนรู้วิธีการบริหารเวลาให้มีประสิทธิภาพ

8. การเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) บุคคลจะเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตของตน โดยการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมหรือการกระทำของผู้อื่นและอาจจะเลียนแบบตาม

9. การเรียนรู้การกดขี่ (Aversive Learning) เป็นการเรียนรู้ถึงวิธีการที่จะ ไม่ยอมรับสิ่งเร้าและประสบการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นแก่บุคคลแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

9.1 การเรียนรู้เพื่อหลบหลีกการถูกลงโทษ

9.2 การเรียนรู้เพื่อหลบหนี

9.3 การเรียนรู้เพื่อหลีกเลี่ยงจากสิ่งไม่พึงปรารถนา

นอกจากนี้ มาลินี จุฑะรพ (2537, หน้า 58 - 59) ยังได้กล่าวถึง ธรรมชาติของการเรียนรู้ว่ามนุษย์มีชีวิตอยู่เพื่อการเรียนรู้และเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่อย่างมีคุณภาพ การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น ทำให้เกิดประสบการณ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งธรรมชาติของการเรียนรู้มี 4 ขั้นตอน คือ

1. ความต้องการของผู้เรียน (Want) คือ ผู้เรียนอยากทราบอะไร เมื่อผู้เรียนมีความต้องการอยากรู้อยากเห็นในสิ่งใดก็ตามจะเป็นสิ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

2. สิ่งเร้าที่น่าสนใจ (Stimulus) ก่อนที่จะเรียนรู้ได้จะต้องมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสนใจสำหรับมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตื่นนอนขวยและใส่ใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่น่าสนใจนั้น ๆ

3. การตอบสนอง (Response) เมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสนใจมนุษย์จะทำการสัมผัสโดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ตา หู ลิ้น จมูก สัมผัสและสัมผัสด้วยใจ ทำให้มีการแปลความหมายจากการสัมผัสสิ่งเร้าเป็นการรับรู้ จำได้ ประสานความรู้เข้าด้วยกันมีการเปรียบเทียบและคิดอย่างมีเหตุผล

4. การได้รับรางวัล (Reward) ภายหลังจากการตอบสนองมนุษย์อาจเกิดความพึงพอใจซึ่งเป็นกำไรชีวิตอย่างหนึ่ง จะได้นำไปพัฒนาคุณภาพชีวิต

บลูม (Bloom, 1989 อ้างถึงใน ประดิษฐ์ อุปรมย์ 2540) ยังได้อธิบายถึงพฤติกรรมการเรียนรู้มีจุดมุ่งหมายที่มุ่งพัฒนาผู้เรียน 3 ด้านดังนี้

1. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) คือ ผลของการเรียนรู้ที่เป็นความสามารถทางสมอง ครอบคลุมพฤติกรรมประเภท ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และประเมินผล

2. ด้านเจตพิสัย (Affective Domain) คือ ผลของการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงด้านความรู้สึก ครอบคลุมพฤติกรรมประเภท ความรู้สึก ความสนใจ ทักษะ การประเมินค่าและค่านิยม

3. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) คือ ผลของการเรียนรู้ที่เป็นความสามารถด้านการปฏิบัติครอบคลุมพฤติกรรมประเภทการเคลื่อนไหว การกระทำ การปฏิบัติงาน การมีทักษะและความชำนาญ

ดอลลาร์ด และมิลเลอร์ (Dallard & Miller, 1998 อ้างถึงใน ประดิพันธ์ อุปรมย์, 2540)

ได้อธิบายถึง องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้และลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้มี 4 ประการ คือ

1. แรงขับ (Drive) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลเป็นความพร้อมที่จะเรียนรู้ของบุคคลทั้งสอง ระบบประสาทสัมผัสและกล้ามเนื้อ แรงขับและความพร้อมเหล่านี้จะก่อให้เกิดปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมที่จะชักนำไปสู่การเรียนรู้ต่อไป

2. สิ่งเร้า (Stimulus) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้บุคคลมีปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมตอบสนองออกมาในสภาพการเรียนการสอน สิ่งเร้าจะหมายถึง ครู กิจกรรมการสอน และอุปกรณ์การสอนต่าง ๆ ที่ครูนำมาใช้

3. การตอบสนอง (Response) เป็นปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมาเมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า ทั้งส่วนที่สังเกตเห็นได้และส่วนที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น การเคลื่อนไหว ท่าทาง คำพูด การคิด การรับรู้ ความสนใจ และความรู้สึก เป็นต้น

4. การเสริมแรง (Reinforcement) เป็นการให้สิ่งที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอันมีผลในการเพิ่มพลังให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองเพิ่มขึ้น การเสริมแรงมีทั้งทางบวกและทางลบซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลเป็นอันมาก

ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้มี 4 ประการ คือ

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการ การเกิดการเรียนรู้ของบุคคลจะมีกระบวนการของการเรียนรู้จากการไม่รู้ไปสู่การเรียนรู้ 5 ขั้นตอน คือ

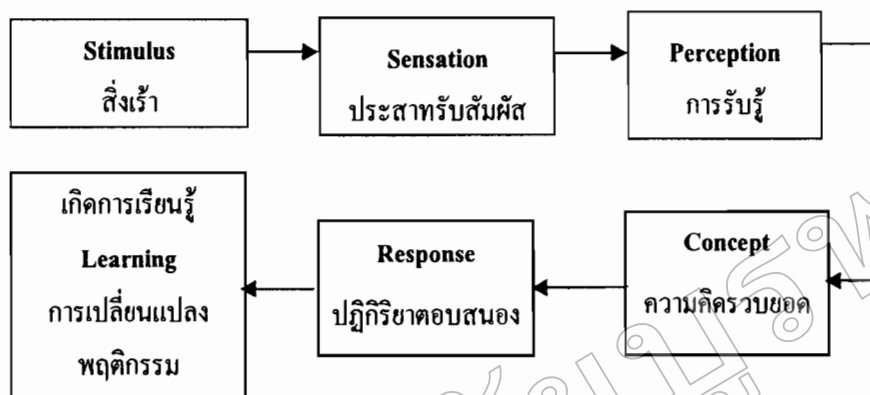
1.1 มีสิ่งเร้ามากระตุ้นบุคคล

1.2 บุคคลสัมผัสสิ่งเร้าด้วยประสาททั้ง 5

1.3 บุคคลแปลความหมายหรือรับรู้สิ่งเร้า

1.4 บุคคลมีปฏิกิริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสิ่งเร้าตามที่รับรู้

1.5 บุคคลประเมินผลที่เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า

ภาพที่ 2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ (ประคินันท์ อุปรมัย, 2540)

การเรียนรู้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งเร้า (Stimulus) มากระตุ้นบุคคล ระบบประสาทจะตื่นตัว เกิดการรับสัมผัส (Sensation) ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แล้วส่งกระแสประสาทไปยังสมองเพื่อแปลความหมายโดยอาศัยประสบการณ์เดิมเป็นการรับรู้ (Perception) ใหม่อาจสอดคล้องหรือแตกต่างไปจากประสบการณ์เดิม แล้วสรุปผลของการรับรู้เป็นความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด (Concept) และมีปฏิกิริยาตอบสนอง (Response) อย่างใดอย่างหนึ่งต่อสิ่งเร้าตามที่รับรู้ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแสดงว่าเกิดการเรียนรู้แล้ว

2. การเรียนรู้ไม่ใช่วุฒิภาวะแต่การเรียนรู้อาศัยวุฒิภาวะ

วุฒิภาวะ คือ ระดับความเจริญเติบโตสูงสุดของพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาของบุคคลแต่ละวัยที่เป็นไปตามธรรมชาติ แม้ว่าการเรียนรู้จะไม่ใช่วุฒิภาวะแต่การเรียนรู้ต้องอาศัยวุฒิภาวะด้วยเพราะการที่บุคคลจะมีความสามารถในการรับรู้หรือตอบสนองต่อสิ่งเร้ามากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นมีวุฒิภาวะเพียงพอหรือไม่

3. การเรียนรู้เกิดได้ง่ายถ้าสิ่งที่เรียนเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียน

การเรียนสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียน คือ การเรียนในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการจะเรียนหรือสนใจจะเรียน เหมาะกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียนและเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียน การเรียนในสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียนย่อมทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าการเรียนในสิ่งที่ผู้เรียนไม่ต้องการหรือไม่สนใจ

4. การเรียนรู้แตกต่างกันตามตัวบุคคลและวิธีการในการเรียน

ในการเรียนรู้สิ่งเดียวกันบุคคลต่างกันอาจเรียนรู้ได้ไม่เท่ากันเพราะบุคคลอาจมีความพร้อมต่างกัน มีความสามารถในการเรียนต่างกันมีอารมณ์และความสนใจที่จะเรียนต่างกัน และมีความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะเรียนต่างกัน ในการเรียนรู้สิ่งเดียวกัน

ถ้าใช้วิธีเรียนต่างกันผลของการเรียนรู้อาจมากน้อยต่างกันได้และวิธีที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากสำหรับบุคคลหนึ่งอาจไม่ใช่วิธีเรียนที่ทำให้อีกบุคคลหนึ่งเกิดการเรียนรู้ได้มากเท่ากับบุคคลนั้นก็ได้

ธอร์นไดค์ (Thorndike, 1874 - 1949 อ้างถึงใน อัจฉรา ธรรมาภรณ์, 2531; พรณี ชูหทัย เจนจิต, 2538) นักจิตวิทยาการศึกษาชาวอเมริกัน ได้ให้ความสำคัญกับการเสริมแรงว่าเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้นโดยสร้างกฎการเรียนรู้ 3 ข้อดังนี้

1. กฎแห่งผล (Law of Effect) มีใจความสำคัญ คือ ผลแห่งปฏิกิริยาตอบสนองใดที่เป็นที่น่าพอใจ อินทรีย์ย่อมกระทำการปฏิริยานั้นซ้ำอีกและผลของปฏิกิริยาใดไม่เป็นที่พอใจบุคคลจะหลีกเลี่ยงไม่ทำปฏิริยานั้นซ้ำอีก

2. กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) มีใจความสำคัญ 3 ประเด็น คือ

2.1 ถ้าอินทรีย์พร้อมที่จะเรียนรู้แล้วได้เรียนอินทรีย์จะเกิดความพอใจ

2.2 ถ้าอินทรีย์พร้อมที่จะเรียนรู้แล้วไม่ได้เรียนจะเกิดความรำคาญใจ

2.3 ถ้าอินทรีย์ไม่พร้อมที่จะเรียนรู้แล้วถูกบังคับให้เรียนจะเกิดความรำคาญใจ

3. กฎแห่งการฝึกหัด (Law of Exercise) มีใจความสำคัญคือพฤติกรรมใดที่ได้มีโอกาสกระทำซ้ำบ่อย ๆ และมีการปรับปรุงอยู่เสมอย่อมก่อให้เกิดความคล่องแคล่วชำนาญ สิ่งใดที่ทอดทิ้งไปนานย่อมกระทำไม่ได้ดีเหมือนเดิมหรืออาจทำให้ลืมได้

หลักการดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสอนได้ดังนี้

1. การสอนในชั้นเรียนควรกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน จัดแบ่งเนื้อหาเป็นลำดับเรียงจากง่ายไปยากเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจติดตามบทเรียนอย่างต่อเนื่อง เนื้อหาที่เรียนควรมีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันของผู้เรียน

2. ก่อนเริ่มสอนผู้เรียนควรมีความพร้อมที่จะเรียน ผู้เรียนต้องมีวุฒิภาวะเพียงพอและไม่ตกอยู่ในสภาวะบางอย่าง เช่น ป่วย เหนื่อย ง่วง หรือหิว จะทำให้การเรียนมีประสิทธิภาพ

3. ครูควรจัดให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกฝนและทบทวนสิ่งที่เรียนไปแล้ว แต่ไม่ควรให้ทำซ้ำซากจนเกิดความเมื่อยล้าและเบื่อหน่าย

4. ครูควรให้ผู้เรียนได้มีโอกาสพึงพอใจและรู้สึกประสบผลสำเร็จในการทำกิจกรรม โดยครูต้องแจ้งผลการทำกิจกรรมให้ทราบหากผู้เรียนทำได้ดีควรชมเชยหรือให้รางวัลหากมีข้อบกพร่องต้องชี้แจงเพื่อการปรับปรุงแก้ไข

สรุปว่าการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาได้แก่ 1) แนวคิดธรรมชาติของการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ความต้องการของผู้เรียน, สิ่งเร้าที่น่าสนใจ การตอบสนอง, การได้รับรางวัล 2) หลักการเรียนรู้โดยการรับรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยการรับรู้ใน

เตรียมจัดหาชุดการสอนตามความต้องการของผู้เรียนในระดับต่าง ๆ

บุญเกื้อ ควรหาเวช (2542) ได้กล่าวถึงศูนย์การเรียนรู้ว่าเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีอิสระในการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง โดยให้ผู้เรียนสามารถเข้ามาแสวงหาความรู้เพิ่มเติมตามความต้องการของผู้เรียนแต่ละคนผ่านสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับเนื้อหาและผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้เวลาได้อย่างยืดหยุ่นและตามความสนใจที่ผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง โดยมีแนวคิดหลักการพื้นฐานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนแบบศูนย์การเรียนรู้หลายประการ ได้แก่

1. แนวความคิดพื้นฐานในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งจะส่งผลให้จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความสามารถของบุคคลเป็นเกณฑ์
2. แนวความคิดพื้นฐานในเรื่องความพร้อมของผู้เรียนที่แตกต่างไปตามพัฒนาการของผู้เรียน ซึ่งสามารถจัดความพร้อมให้ผู้เรียนได้โดยการออกแบบเนื้อหา วิธีการเรียนการสอน
3. แนวความคิดพื้นฐานในเรื่องการใช้เวลาเพื่อการศึกษา ซึ่งสามารถจัดเวลาในการเรียนการสอนให้สัมพันธ์กับลักษณะวิชาที่จะใช้เวลาไม่เท่ากันรวมทั้งเวลาในการเรียนของผู้เรียนด้วย
4. แนวความคิดพื้นฐานในเรื่องการขยายตัวทางวิชาการ ซึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการในการเรียนรู้ของผู้เรียนที่จะปรับตัวตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเรียนรู้วิทยาการความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2534) ได้อธิบายถึงศูนย์การเรียนรู้ว่าเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยประกอบด้วยการผลิตสื่อการเรียนรู้ การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ การจัดแหล่งวิทยาการเพื่อการเรียนรู้ การกระจายสื่อการเรียนรู้ รวมทั้งการติดตามประเมินผลการเรียนการสอน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าศูนย์การเรียนรู้เป็นแหล่งให้บริการความรู้ด้านวิชาการแก่ผู้ที่สนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเปรียบเสมือนแหล่งเดิมความรู้เพื่อนำไปใช้พัฒนา ปรับปรุงคุณภาพชีวิตได้อย่างมีคุณค่า

สรุปได้ว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นแหล่งที่ให้บริการความรู้ และเป็นสถานที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ และให้ข่าวสารข้อมูลแก่ประชาชนในชุมชน โดยเป็นศูนย์ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดขึ้นให้สมบูรณ์ในตัวเอง ผู้เรียนมีโอกาสในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความถนัด ความสนใจ และความสามารถ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่แตกต่างกัน ซึ่งรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนที่พัฒนาขึ้นจะให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้มีอิสระในการเรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจของแต่ละบุคคล โดยกิจกรรมที่จัดขึ้นในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนต้องตอบสนองต่อความต้องการและศักยภาพของประชาชนชุมชนนาจอมเทียน

แนวคิดสำคัญของการเรียนรู้ในชุมชน (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2549, หน้า 7)

- 1 การศึกษาตามอัธยาศัย
- 2 แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน
3. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทต่าง ๆ

การศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นได้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

โดยเรียนรู้จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากสื่อมวลชน จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ โดยลักษณะการเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้เพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต กิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม การเรียนจะไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียน ที่แน่นอน ไม่มีการลงทะเบียน ไม่มีการวัดประเมินผล ตลอดจนไม่มีวุฒิบัตร เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งสามารถจำแนกโปรแกรมของการศึกษาตามอัธยาศัยได้ดังนี้ (วิระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, 2545)

1. โปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัยของห้องสมุดต่าง ๆ ห้องสมุดเป็นแหล่งบริการให้ความรู้และข่าวสารข้อมูลให้กับประชาชน นักศึกษา เด็ก ผู้ใหญ่ ที่มีความสนใจและใฝ่หาความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเอง ห้องสมุดจะทำหน้าที่ในการให้บริการการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมความรู้แก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย ดังนั้นห้องสมุดจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมมาตรฐานการเรียนรู้ชุมชน สนับสนุนการสอนในโรงเรียน ตลอดจนการเรียนรู้ด้วยตนเองของประชาชน ในลักษณะการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดกิจกรรมในห้องสมุดทุกประเภทจะประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๆ เช่น กิจกรรมการบริการหนังสือหมุนเวียน กิจกรรมบริการการอ่าน กิจกรรมนิทรรศการ กิจกรรมเล่านิทาน กิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ มุมหนังสือ เช่น มุมวิทยาศาสตร์ มุมเด็ก มุมอาชีพ ฯลฯ ตลอดจนกิจกรรมห้องสมุดเคลื่อนที่ เป็นต้น

2. โปรแกรมการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนสื่อมวลชน ปัจจุบันมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยทั่วไปสื่อมวลชนมีหน้าที่ในการให้การศึกษาตามอัธยาศัยเกี่ยวกับการให้ความรู้ต่าง ๆ ทั้งในด้านการเมือง อาชีพ เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และบันเทิง เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการทำงาน จากประสบการณ์การฟัง การอ่าน และการศึกษาค้นคว้า โดยมีสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ วิทยุ โทรทัศน์ นิตยสาร วารสาร เป็นต้น

3. โปรแกรมการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสื่อสารมวลชน สื่อสารมวลชนในปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เนื่องจากในปัจจุบันมีความก้าวหน้าทางสื่อ

เทคโนโลยีเป็นอย่างมากประกอบด้วยข้อมูลข่าวสารที่สำคัญในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ สังคม จึงทำให้สื่อสารมวลชนมีความสำคัญอย่างมาก โดยทั่วไปโปรแกรมการจัดการศึกษาโดยสื่อมวลชน มีทั้งศึกษาจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์

4. โปรแกรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนเป็นวิทยาการที่มีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมเป็นอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชุมชนซึ่งได้รับการสั่งสมและสืบทอด ต่อ ๆ กัน

5. โปรแกรมการเรียนรู้จากสื่อพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้จากการแสดงหรือการเล่นที่แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่มีเป้าหมายเพื่อความบันเทิง ความสนุกสนานเพลิดเพลินตลอดจนจรรโลงใจ สื่อพื้นบ้านมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม และคุณธรรม ตัวอย่างสื่อพื้นบ้าน เช่น ลิเก หมอลำ ลำตัดเพลงลูกทุ่ง เป็นต้น

6. โปรแกรมการเรียนรู้จากครอบครัว ครอบครัวเป็นแหล่งการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดที่จะสอนให้มนุษย์มีแบบแผนในการดำรงชีวิตซึ่งขึ้นอยู่กับครอบครัวนั้น ๆ นอกจากนั้นจะสอนให้เด็กเลือกรับข่าวสารที่ดีที่สุด รู้จักการคิดและการตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้อง มีเจตคติทั้งต่อตนเองและสังคม โดยวิธีการบอกเล่า สั่งสอน สาธิตให้ดู ศึกษาดูงาน เป็นต้น

โดยกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ

1. การจัดกิจกรรม มีดังนี้

1.1 การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน เป็นแหล่งวิทยาการที่มีคุณค่าต่อบุคคลและสังคมเป็นอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและความรู้ของชุมชนซึ่งได้รับการสั่งสมและถ่ายทอด สืบต่อมา

1.2 การจัดกลุ่มสนใจ เป็นการจัดการศึกษาตามสภาพปัญหาความต้องการและความสนใจที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตด้วย

1.3 กลุ่มเสวนาหรืออภิปราย เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน และต้องการแสดงความคิดเห็น โดยการเปิดเวทีพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนั้น ๆ อย่างเสรี และเป็นประชาธิปไตยต่อสาธารณชนเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบ

1.4 กิจกรรมด้านศาสนาและวัฒนธรรม เป็นรูปแบบพิธีการที่กระทำสืบทอดจากบรรพบุรุษมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นจารีตประเพณีและอนุรักษณ์ต่อไป เช่น การรดน้ำดำหัวในประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

1.5 พ่อแม่สอนลูก เป็นรูปแบบการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่ชัดเจนที่สุด เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

1.6 การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกลุ่มอาชีพ เช่น การทำขนมพุดมุนไพรจากผู้ชำนาญการ เป็นต้น

1.7 การเข้าค่าย เป็นกิจกรรมที่นักเรียน นักศึกษามีความสนใจที่จะเรียนรู้ในศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งร่วมกันและมีวัตถุประสงค์เพื่อไปอยู่ร่วมกันและศึกษาในเรื่องนั้น ๆ เช่น การเข้าค่ายวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

1.8 คอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ เป็นการสื่อสารที่ให้ความรู้อย่างฉับไวสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งในการจัดการศึกษาใน โรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษตามอัธยาศัยได้เป็นอย่างดี

2. การให้บริการ มีดังนี้

2.1 ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นแหล่งบริการข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันเพื่อสร้างนิสัยการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือและเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองแก่ประชาชน

2.2 ศูนย์การเรียนรู้ เป็นสถานที่จัดกิจกรรมที่ผู้เรียนสามารถศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเองจากสื่อการสอนหลายรูปแบบ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งกลางทำหน้าที่ประสานงานกับแหล่งวิทยาการบริการความรู้ข่าวสารแก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายในชุมชน

2.3 อินเทอร์เน็ต เป็นระบบการหาความรู้ในศาสตร์และสาขาต่าง ๆ โดยวิธีการสืบค้นข้อมูลจากคอมพิวเตอร์

2.4 นิทรรศการ เป็นการนำเสนอหาทางวิชาการมาจัดในรูปของสิ่งแสดงซึ่งอาจจะเป็นของจริง ของจำลอง เป็นต้น

2.5 การท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการพักผ่อนและความเพลิดเพลินแต่ในขณะเดียวกันผู้ท่องเที่ยวก็จะได้รับความรู้ด้วยทำให้เกิดประสบการณ์ตรง และได้เรียนรู้ในขณะเดียวกัน

2.6 พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยตลอดเวลาที่มีโอกาสสัมผัสด้วยตนเอง

2.7 ห้องสมุดประชาชน เป็นสถานที่ให้บริการข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ในบางแห่งอาจจะจัดการเรียนการสอนด้วยสื่อต่าง ๆ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

2.8 หน่วยภาพยนตร์เคลื่อนที่ เป็นการออกหน่วยโดยทางรถยนต์หรือเรือเคลื่อนที่ไปตามชุมชน เพื่อนำสื่อภาพยนตร์ไปฉายเพื่อความเพลิดเพลิน ในขณะเดียวกันผู้ชมก็ได้ความรู้

จากเนื้อหาในภาพยนตร์นั้น ๆ ด้วย

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (2549, หน้า 11) ได้อธิบายถึงความสำคัญของการศึกษาคตามอรรถาธิบายในการปฏิรูปการศึกษาไว้ว่าการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถทำได้ทันที คือ การที่โรงเรียน ชุมชน สถาบันชุมชน เอกชน องค์กรทุกฝ่ายร่วมมือกันจัดการศึกษาที่ขยายวงกว้าง ออกสู่ชุมชนและธรรมชาติโดยมีหลักการพื้นฐาน ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกสถานที่ ทุกเวลา
2. แหล่งเรียนรู้ของชุมชนมีอยู่มากมายทั้งที่เป็นองค์กรจัดตั้ง สถาบัน ในชุมชน วิถีชีวิต การทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
3. การเรียนรู้ที่ดีเกิดจากการที่ทุกฝ่ายสร้างเครือข่ายของการเชื่อมโยงประสบการณ์ เกิด สังคมการเรียนรู้และสังคมคุณธรรม
4. การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่มีความสุข สร้างสรรค์ความคิดและประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่า

โดยสถานศึกษาและหน่วยงานทั้งหลายในสังคมสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ตาม มาตรา 24 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ดังนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ มาใช้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงปรารถนาไว้ในทุกวิชา
5. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมสื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2549, หน้า 12)

แหล่งการเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ในสังคมรอบ ๆ ตัวเราที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็น

สิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ความสำคัญแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนต่อการศึกษานอกระบบแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1. การศึกษานอกระบบด้านพื้นฐาน ประกอบด้วยกิจกรรมการสอนอ่าน - เขียนสำหรับผู้ที่ไม่ออก เขียนไม่ได้ และการศึกษานอกระบบสายสามัญซึ่งเทียบเท่าการศึกษาในระบบ โรงเรียนระดับประถม มัธยมศึกษา และมัธยมศึกษา ซึ่งการจัดการศึกษานอกระบบด้านพื้นฐาน ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนได้ดังต่อไปนี้

1.1 กิจกรรมการเรียนการสอนอ่านเขียนสำหรับผู้ที่ยืมหนังสือหรือผู้อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ กิจกรรมนี้ใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนดังนี้

1.1.1 ใช้เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน เช่น ใช้บริเวณวัด ใช้สถานที่ของผู้อ่าน หนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน ใช้ศาลากลางบ้าน ฯลฯ

1.1.2 ใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้ ในการสอนอ่าน-เขียนเนื้อหาที่สอนมักจะเกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิต ดังนั้นวิทยากรอาจจะใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น แม่น้ำลำคลอง ภูเขา ป่าไม้ มาเป็นเนื้อหาในการเรียน

1.1.3 ใช้วิทยากรจากแหล่งความรู้ในบางแห่ง ในการจัดกิจกรรมสอนอ่าน - เขียน อาจจะขอวิทยากรจากโรงเรียนในหมู่บ้านหรือนิมนค์พระจากวัดในหมู่บ้านเป็นผู้สอน

1.1.4 ใช้เป็นแหล่งทบทวนทักษะการอ่าน - เขียน แหล่งการเรียนรู้เช่นที่อ่าน หนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชนหรือห้องสมุด สามารถใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ประชาชนผู้เรียน อ่าน - เขียนมาฝึกการอ่าน - เขียนเพื่อไม่ให้ลืมหนังสือ

1.2 กิจกรรมการศึกษานอกระบบสายสามัญที่เทียบเท่าระดับประถมและมัธยมศึกษา กิจกรรมนี้ใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนดังต่อไปนี้

1.2.1 ใช้เป็นสถานที่พบกลุ่ม ในกิจกรรมการศึกษานอกระบบสายสามัญที่เทียบเท่าระดับชั้นต่าง ๆ นั้นต้องมีการพบปะระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนเป็นระยะ ๆ เช่น ทุกสัปดาห์ วิทยากรผู้จัดอาจจะขอใช้สถานที่ของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเป็นสถานที่พบกลุ่ม เช่นที่โรงเรียน ในชุมชน ที่วัด ฯลฯ

1.2.2 ใช้วิทยากรจากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบางแห่ง เช่น โรงเรียน ห้องสมุด ประชาชน มีครูและเจ้าหน้าที่ที่อาจจะมาช่วยเป็นวิทยากรในการเรียนการสอนได้

1.2.3 เป็นแหล่งในการค้นคว้าหาความรู้ แหล่งการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุด ที่อ่าน หนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นสามารถใช้เป็นสถานที่ที่ผู้เรียนมาค้นคว้า

หาข้อมูลความรู้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา

1.2.4 เป็นสื่อในการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในชุมชนสามารถนำมาเป็นสื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในระดับชั้นต่าง ๆ ได้

2. การศึกษานอกระบบด้านทักษะอาชีพ ประกอบด้วย การฝึกอาชีพระยะสั้น การฝึกอาชีพระยะยาว การฝึกอาชีพแบบกลุ่มสนใจ การฝึกอาชีพในลักษณะต่าง ๆ ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนดังต่อไปนี้

2.1 ใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรม โดยขอใช้สถานที่ของแหล่งการเรียนรู้ เช่น ที่วัด โรงเรียน สถานประกอบการในชุมชน เป็นต้น

2.2 ใช้เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน การฝึกอบรมวิชาชีพในบางวิชาอาจจะใช้ดูงาน เช่น การฝึกอบรมด้านการเกษตร สถานที่ดูงานอาจจะเป็นบ่อเลี้ยงปลา ไร่นา เป็นต้น

2.3 ขอใช้วิทยากรของแหล่งการเรียนรู้ ในการฝึกอบรมวิชาชีพในหลายสาขาวิชาให้แก่ประชาชน นอกจากจะใช้วิทยากรที่เกี่ยวข้องแล้วอาจจะใช้วิทยากรจากสถานศึกษาหรือจากสถานประกอบการ เป็นต้น

2.4 ใช้เป็นสื่อหรือวัสดุในการฝึกวิชาชีพ การฝึกวิชาชีพในหลายสาขาวิชาอาจจะนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นวัสดุฝึก เช่น ไม้ไผ่ ยางพารา ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน

3. การศึกษานอกระบบด้านการให้ข่าวสารข้อมูลและความรู้ทั่วไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาประเภทนี้ได้แก่ การเชิญวิทยากรจากภายในและภายนอกชุมชนมาให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น ด้านสุขภาพ ด้านกฎหมาย ด้านการเมือง เป็นต้น การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบประเภทนี้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนดังต่อไปนี้

3.1 ใช้เป็นสถานที่ในการจัดฝึกอบรม ในการให้ความรู้เรื่องที่จำเป็นต่อชีวิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนนั้นอาจจะจัดโดยใช้ศาลา วัด ขอใช้ห้องประชุม โรงเรียน ฯลฯ

3.2 ใช้เป็นสถานที่ดูงาน เช่น ประชาชนในหมู่บ้าน ก เจ้าหน้าที่ผู้จัดการอบรมอาจจะพาไปศึกษาดูงานเพื่อให้ได้แนวทางไปปฏิบัติ

3.3 ใช้เป็นสื่อหรือวัสดุประกอบการอบรม ทรัพยากรในชุมชนสามารถนำมาประกอบการเรียนการสอนได้

3.4 ใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน ห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ ห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัด เป็นต้น

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในลักษณะของการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เป็น

การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากครอบครัว จากสื่อ จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ในชุมชน เรียนรู้ได้ตลอดเวลา ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้แบ่งแหล่งที่จะให้ประชาชนได้เรียนรู้ตามอรรถาธิบายออกเป็น 6 ประเภท คือ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2540)

1. ห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด เป็นต้น
2. เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักเกษตรตำบล สำนักวิชาต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน
3. สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร ไปสเตอร์ เป็นต้น
4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรม และความอยากรู้ของชุมชน
5. สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลง ลิเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด
6. ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพจากพ่อแม่

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้กล่าวถึงปัญหาที่พบเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและแนวทางในการแก้ปัญหาไว้ว่า ปัญหาที่พบเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แบ่งเป็น 3 ปัญหาหลัก คือ 1) ปัญหาด้านการสร้างหรือการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน 2) ปัญหาด้านการบริหารและการดูแลรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน และ 3) ปัญหาจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

1. ปัญหาการสร้างและการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ได้แก่

- 1.1 ไม่มีการสร้างหรือพัฒนาเพิ่มเติม แหล่งการเรียนรู้ประเภทนี้ส่วนใหญ่ไม่มีการสร้างเพิ่มเติมมาเป็นเวลานานแล้ว
- 1.2 แหล่งการเรียนรู้ยังไม่มีหลากหลาย ที่ผ่านมามีการสร้างหรือพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ขึ้นมาในชุมชนก็มักจะเป็นแหล่งการเรียนรู้ประเภทเดียวกันทุกชุมชน ทำให้ไม่มีจุดเด่นหรือมีความหลากหลายเท่าที่ควร
- 1.3 เจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติยังไม่มีส่วนร่วมเท่าที่ควร แนวความคิดในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ส่วนใหญ่มาจากส่วนกลางเป็นผู้คิด ผู้กำหนดและจัดสรรงบประมาณ เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติยังไม่มีโอกาสได้นำเสนอแนวความคิดเท่าที่ควร
- 1.4 ประชาชนมีส่วนร่วมน้อยในการสร้างแหล่งความรู้ประเภทต่าง ๆ เท่าที่ผ่านมา

หน่วยงานเป็นผู้คิดวางแผนและดำเนินการสร้างเองโดยไม่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด
ร่วมเสนอความคิดเห็นมากนัก

1.5 ไม่มีนโยบายหรือแผนงานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการสร้างหรือการพัฒนาแหล่ง
การเรียนรู้ในชุมชน ไม่มีการให้แนวทางว่าจะมีการสนับสนุนให้สร้างแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน
อย่างไร ดังนั้นเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติจึงไม่รู้ว่าควรจะเสนอความคิดเห็นอย่างไร

1.6 เจ้าหน้าที่ผู้จัดการศึกษายังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้
ในชุมชน ซึ่งจะมีผลอย่างมากต่อการสร้างและการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

แนวทางการแก้ปัญหาด้านการสร้างและการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

1. สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ให้เจ้าหน้าที่และบุคลากร
ทุกระดับรู้ว่าคืออะไร มีลักษณะอย่างไร มีความสำคัญอย่างไร เป็นต้น

2. มีการกำหนดนโยบายที่ชัดเจน หน่วยงานส่วนกลางควรมีการกำหนดนโยบายให้
ชัดเจนว่าจะมีการรณรงค์เพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้อย่างหลากหลายขึ้นในชุมชน เพื่อส่งเสริม
การศึกษาตลอดชีวิต และน่านโยบายไปสู่การปฏิบัติในทุกพื้นที่

3. มีการจัดทำแผนในระดับพื้นที่ ในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังจึงควร
ให้เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในระดับพื้นที่ทำการสำรวจและจัดทำแผนที่ว่าในชุมชนที่รับผิดชอบควรจะ
มีการสร้างหรือพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนใดขึ้นบ้าง

4. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดแผนในการสร้างหรือพัฒนา
แหล่งการเรียนรู้ในแต่ละชุมชน ควรส่งเสริมให้ประชาชนผู้ซึ่งรู้สภาพปัญหาในชุมชนของตนเป็น
อย่างดี ได้ร่วมให้ข้อเสนอแนะเพื่อจะได้สร้างแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและตอบสนอง
ความต้องการของชุมชน

5. หน่วยงานส่วนกลางสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในการจัดสร้างหรือพัฒนา
แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบางชนิดอาจจะต้องมีการใช้งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ นอกจาก
ที่จะขอความร่วมมือจากหน่วยงานและประชาชนในพื้นที่หน่วยงานกลางควรให้การสนับสนุนด้วย

2. ปัญหาด้านการบริหารและการดูแลรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

ปัญหาที่เกิดขึ้นคือเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งการเรียนรู้อาจจะยังไม่จัดบริการที่เอื้อต่อ
การเรียนรู้เท่าที่ควร จะทำกิจกรรมไปตามบทบาทที่มีอยู่โดยที่ไม่ทราบว่าการที่ทำเป็นกิจกรรม
ที่ประชาชนสามารถมาหาความรู้ได้หรือไม่ การบริหารยังไม่เป็นไปเพื่อมุ่งให้เกิดการเรียนรู้
อาจจะต้องเพิ่มการประชาสัมพันธ์ ปรับบริการ ปรับกิจกรรมให้มาสู่การให้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้
มากขึ้น

แนวทางการแก้ปัญหาการบริหารและการดูแลรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

1. ควรชี้แจงให้กรรมการและผู้เกี่ยวข้องในการบริหารและดูแลแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ให้เข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ดังกล่าว

2. ควรพิจารณาหาวิธีการที่จะจัดกิจกรรมที่หลากหลายในแหล่งการเรียนรู้ให้เป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ และจูงใจให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม ให้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3. หาวิธีให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม รับผิดชอบการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ เช่น ให้ประชาชนหมุนเวียนเข้ามาเป็นกรรมการ

4. ควรมีการติดตามประเมินผลการจัดกิจกรรมของแหล่งการเรียนรู้เป็นระยะเพื่อนำผลมาเป็นแนวทางในการพัฒนา

5. หน่วยงานควรประกาศเกียรติคุณแก่คณะกรรมการบริหารที่บริหารและดูแลแหล่งการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่น ๆ

6. สร้างเครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ โดยให้แต่ละแหล่งการเรียนรู้ช่วยเหลือสนับสนุนกันในการจัดกิจกรรม

7. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรหาทุนช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมของแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้เพราะถือได้ว่าเป็นแหล่งที่จะให้ความรู้แก่ประชาชนได้

8. ควรมีการประสานงานระหว่างกรรมการผู้รับผิดชอบของแหล่งการเรียนรู้ให้มีความเข้าใจว่า สถานที่ดังกล่าวสามารถเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่จะให้ความรู้แก่ประชาชนได้และแนะแนวทางว่าเขาควรจะเตรียมตัวในส่วนใด จัดอย่างไร จัดกิจกรรมอะไร เพื่อที่จะได้เผยแพร่กิจกรรมของเขาให้เป็นความรู้แก่ประชาชนต่อไป

3. ปัญหาจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

3.1 ยังใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ชุมชนน้อยเมื่อเทียบกับสัดส่วนกับกิจกรรมที่จัด

3.2 บุคลากรของหน่วยงานไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน เช่น ในเรื่องความสำคัญ ประโยชน์ ลักษณะการใช้ เป็นต้น

3.3 ไม่เห็นความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ไม่มีตัวอย่างให้เห็นว่าสามารถที่จะนำแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมาช่วยในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบได้อย่างไร

3.4 ไม่มีข้อมูลแหล่งเรียนรู้ว่ามีแหล่งการเรียนรู้ใดบ้างอยู่ในชุมชน

3.5 ไม่มีนโยบายชัดเจนจากหน่วยงานกลางว่าจะใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนหรือไม่อย่างไร

3.6 ไม่มีการวางแผนการใช้ ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบนั้นบุคลากรผู้จัดกิจกรรมมิได้กำหนดในแผนกิจกรรมว่าจะใช้แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนในกิจกรรมใด ขั้นตอนใด ดังนั้นจึงแล้วแต่ผู้จัดกิจกรรมที่จะใช้หรือไม่ใช้

3.7 การใช้แหล่งการเรียนรู้ยังขาดความต่อเนื่อง ใช้เพียงครั้งสองครั้งก็ไม่ใช้อีก

3.8 การติดตามประเมินผลการใช้มีน้อย ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ถึงผลดีและผลเสีย เพื่อนำมาปรับปรุงการจัดกิจกรรมต่อไป

แนวทางการแก้ปัญหาจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

1. จัดทำบัญชีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้ทราบว่าในชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ใดบ้าง
2. ประชาสัมพันธ์แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เป็นที่รู้จักของประชาชน
3. สร้างความรู้ความเข้าใจแก่บุคลากรผู้จัดการศึกษาเพื่อให้เป็นประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน
4. นำเสนอผลการใช้ให้เห็นตัวอย่าง เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานหรือผู้จัดที่ไม่เคยใช้ประโยชน์
5. จัดให้มีตัวกลางหน่วยประสานงานกลางระหว่างแหล่งการเรียนรู้ชุมชนกับหน่วยงานผู้จัดการศึกษานอกระบบ เพื่อให้เข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ให้สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้มากขึ้น
6. มีการประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างหน่วยงานผู้จัดการศึกษานอกระบบเป็นระยะ ๆ จะทำให้แต่ละหน่วยงานได้รู้สภาพการจัดกิจกรรมของกันและกัน ได้รู้ถึงผลของการใช้แหล่งการเรียนรู้ให้เห็นตัวอย่างการใช้ได้หรือกันเพื่อแก้ปัญหาอุปสรรคเพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

7. มีนโยบายสนับสนุน หน่วยงานในส่วนกลางควรกำหนดเป็นนโยบายเกี่ยวกับการให้หน่วยงานในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในการจัดกิจกรรม อีกทั้งให้หน่วยงานในพื้นที่สนับสนุนให้ประชาชนมาใช้บริการจากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนอย่างเต็มที่

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (2549, หน้า 19) ยังได้อธิบายถึงปัญหาเกี่ยวกับการใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนของประชาชน โดยพิจารณาถึงสภาพของการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนพบว่าประชาชนเข้ามาใช้ประโยชน์ค่อนข้างน้อย ทำให้ขาดโอกาสในการร่วมกันพัฒนา ร่วมกันดูแลรักษา ร่วมสนับสนุนและส่งเสริมในด้านต่าง ๆ เพราะไม่เห็นถึงความสำคัญ ดังนั้นในการสร้างให้ชุมชนแต่ละชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวการศึกษาตลอดชีวิต จึงควรมีแนวทางในการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ดังนี้

1. รัฐบาลควรกำหนดเป็นนโยบายเพื่อสนองตอบพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการรณรงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน
2. ควรมีการกำหนดหน่วยงานหลักที่จะรับผิดชอบในการรณรงค์เรื่องนี้และอาจจะขอความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ ได้

3. ควรรณรงค์ทุกระดับตั้งแต่ระดับชาติถึงระดับท้องถิ่น โดยดำเนินการทุกระดับตั้งแต่ระดับชาติ ระดับภาค ระดับจังหวัด ไปจนถึงระดับตำบลและหมู่บ้าน

4. ควรใช้สื่อหลากหลายประเภทในการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนและต้องมั่นใจว่าสื่อที่ใช้เข้าถึงประชาชนได้ รวมทั้งการใช้สื่อพื้นบ้านมาเผยแพร่ความรู้เพราะสื่อพื้นบ้านสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจได้เป็นอย่างดีและสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย

5. ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ความเข้าใจระหว่างประชาชนด้วยกัน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น อบรมให้ความรู้แก่ผู้แทนชุมชนแล้วให้ผู้แทนชุมชนไปให้ความรู้ต่อชาวบ้าน เป็นต้น

6. ควรมีการติดตามผลการให้ความรู้หรือการสร้างความรู้ความเข้าใจว่าวิธีการต่าง ๆ ใช้ได้ผลดีเพียงใด ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจเพียงใดควรจะต้องปรับการดำเนินงานหรือไม่

7. การประชาสัมพันธ์ควรทำอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่าประชาชนจะมีความรู้ความเข้าใจบ้างแล้วก็ตาม แต่ควรประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทต่าง ๆ (กรมการส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2549, หน้า 20) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์วิชาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ซึ่งสามารถจำแนกประเภทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้ดังนี้

1. ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีตประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น ซึ่งห้องแสดงวัฒนธรรมมีการจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย เป็นต้น

2. ห้องอินเตอร์เน็ตชุมชน

เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดนและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยีและจัดบริการสืบค้นเฉพาะที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้

3. ห้องวิชาการชุมชน

เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนา ฝึกอบรมหัวข้อต่าง ๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก
แนะแนวการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสามัญของ
การศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น
เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชนและเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการ
แก่ชุมชน บุคคล หรือหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ยังเป็นจุดถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น
สารคดี ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

4. ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน

เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ
และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชนจะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพ
อย่างแท้จริง

5. ร้านค้าชุมชน

เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าวไปเป็นรูปแบบ
ของสหกรณ์ชุมชนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชนและดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้า
ชุมชนจัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำเพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชนและเป็นศูนย์จัดจำหน่าย
ผลิตภัณฑ์จากชุมชนหรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้า
และผลิตภัณฑ์ ศูนย์สถิติของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

6. สถานกิจกรรมชุมชน

เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนให้มีการทำ
กิจกรรมกลุ่มร่วมกัน บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็กมีการจัดกิจกรรมเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และ
สถานสันทนาการรอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์
ชุมชน คนเด่นคนดัง มาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

7. ห้องสมุดชุมชน/ ห้องสมุดประชาชน

เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่งซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุด
ประชาชนตำบลได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ ศูนย์การเรียนรู้
ชุมชนประเภทนี้ให้บริการหนังสือทุกประเภทตั้งแต่พัฒนาการของเด็กเล็ก เยาวชนผู้สนใจเฉพาะด้าน
และมีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย แหล่งที่มาของหนังสือนอกเหนือจาก
งบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้วยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานเอกชนและ
ประชาชนทั่วไปที่ต้องการเห็นคนมีการอ่านหนังสือและมีความรู้มากขึ้น

8. ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน

เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายทอดให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมนหนังสือรวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

สรุปว่าศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนที่พัฒนาขึ้นเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่จัดการศึกษานอกระบบด้านทักษะอาชีพประกอบด้วยการศึกษาพระยาศรี การฝึกอาชีพพระยาศรี และอาชีพแบบกลุ่มสนใจ โดยกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้นจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนก้าวไปตามความสนใจและความสามารถ โดยเน้นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนซึ่งได้แก่ ปัญหาด้านการสร้างหรือการพัฒนา ปัญหาด้านการบริหารและการดูแลรักษา และปัญหาจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนจึงส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดแผนในการสร้างหรือพัฒนา ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการ ร่วมวางแผนการดำเนินงาน ร่วมกำหนดกิจกรรม/ โครงการต่าง ๆ ที่จัดในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกกิจกรรม/ โครงการที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนาจอมเทียนจัดขึ้นเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนได้อย่างถาวร

แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ได้มีผู้ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้หลากหลายความหมาย ดังนี้

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ (2548) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมหมายถึงการที่องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยลักษณะของกระบวนการมีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีพลวัต (Dynamic) มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ มีการแก้ปัญหา การร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ กระบวนการของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การระดมความคิด การวางแผน และการติดตามประเมินผล

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542, หน้า 10) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่ามีความหมายค่อนข้างหลากหลาย อาจรวมถึงการกระจายอำนาจ การช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนิน งานของโครงการ ตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ

นอกจากนี้ เพ็ญศรี เปลี่ยนขำ (2542, หน้า 88 - 89) ยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ กระบวนการที่ประชาชนในชุมชนนั้นเป็นผู้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชนของตน

เป็นอย่างดี สามารถกำหนดปัญหาวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งการแยกแยะปัญหาที่แก้ไขได้เองจะบริหารจัดการกันที่ส่วนที่อยู่นอกเหนือความสามารถ ก็ต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอกชุมชนเป็นผู้แก้ไขปัญหานั้น

สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนนั้นเป็นผู้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชน เป็นผู้กำหนดปัญหาวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยทุกคนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นร่วมกันปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมนั้น ๆ อย่างแท้จริง ซึ่งผลของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จะเป็นการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

แบทเทน (Batten, 1988 อ้างถึงใน พชร พงษ์ศิริ, 2541, หน้า 23) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า ต้องการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ โดยถือเสมือนว่าเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคนให้ต้องใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการเองอยู่เสมอ ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้สมองของคนเกิดการพัฒนารวมทั้งต้องยึดหลักต่อไปนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นได้แก่

1. หลักการช่วยตนเอง
2. หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม
3. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

มูว์ (Meow, 1998 อ้างถึงใน พชร พงษ์ศิริ, 2541, หน้า 23) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าการนำประชาชนมาเป็นผู้พัฒนาหรือเป็นผู้เปลี่ยนแปลงแทนการเป็นผู้ถูกเปลี่ยนแปลง จะทำให้พวกเขาได้รับรู้ขั้นตอนต่าง ๆ ทุกขั้นตอนในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง นับตั้งแต่การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติ การวางแผน ขั้นตอนในการปฏิบัติ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2539) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าในกิจกรรมทุกอย่างควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานได้ตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา เขาจะได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง

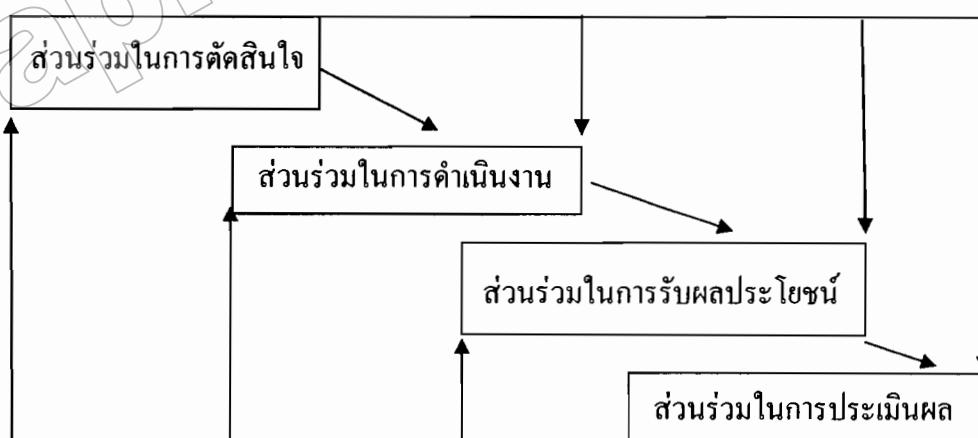
นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527) ได้แสดงทรรศนะว่าการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีเงื่อนไขที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ประชาชนจะต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจต่อการมีส่วนร่วม

สายหยุด จำปาทอง (2544 อ้างถึงใน พัทธี พงษ์ศิริ, 2541, หน้า 24) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปบริหารที่ใช้อำนาจมาเป็นการบริหารแบบประชาธิปไตยด้วยวิธีการตัดสินใจร่วมกัน โดยการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจมากที่สุดด้วยความรับผิดชอบอันสูงสุดไม่ควรเสี่ยงผลเพื่อส่วนร่วมเพียงอย่างเดียวแต่ควรมุ่งถึงความสุขทางกายและใจในส่วนบุคคลด้วย

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, p. 219) ได้กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 4 รูปแบบได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision - Making) ซึ่งเป็นการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ระยะเริ่มต้น
 2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) เป็นการเข้าร่วมโดยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ
 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) โดยอาจจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ทางสังคม หรือ โดยส่วนตัว
 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งเป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมรวมทั้งเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป
- เพื่อช่วยให้เข้าใจรูปแบบของการมีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น จึงนำเสนอภาพวงจรของการมีส่วนร่วม ดังนี้

ภาพที่ 3 แสดงวงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980)

รอสซัล (Rousseau, 1990 อ้างถึงใน บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2546) ได้เขียนทฤษฎีการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ที่สำคัญคือจะต้องไม่มีใครเป็นนายใครหรือนายแห่งชีวิตใคร
2. กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและสามารถพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความรับรู้ในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของตนเอง

ถวิลวดี บุรีกุล (2548, หน้า 1 - 2) กล่าวถึงเงื่อนไขพื้นฐานและองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมมี 3 ประการ ได้แก่

1. ต้องมีอิสรภาพ หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ การถูกบังคับให้เข้าร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใดไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม
2. ต้องมีความเสมอภาค บุคคลที่เข้าร่วมในกิจกรรมจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ
3. ต้องมีความสามารถ บุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ หมายความว่าในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาคแต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมายการมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมมี 3 ประการ ได้แก่

1. ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายชัดเจน การให้บุคคลเข้าร่วมในกิจกรรมหนึ่ง ๆ จะต้องมีความชัดเจนและเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
2. ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย การให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไรเพื่อที่บุคคลจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
3. ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมาย การให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องระบุกลุ่มเป้าหมายอย่างไรก็ตามโดยทั่วไปกลุ่มบุคคลเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน

โดยแท้จริงนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมอาจจะไม่สามารถทำได้ในทุก ๆ ประเด็น ดังนั้นจึงมีแนวทางบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. การตัดสินใจและผลกระทบที่สำคัญ
2. การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่น
3. การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม

4. การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว

5. ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

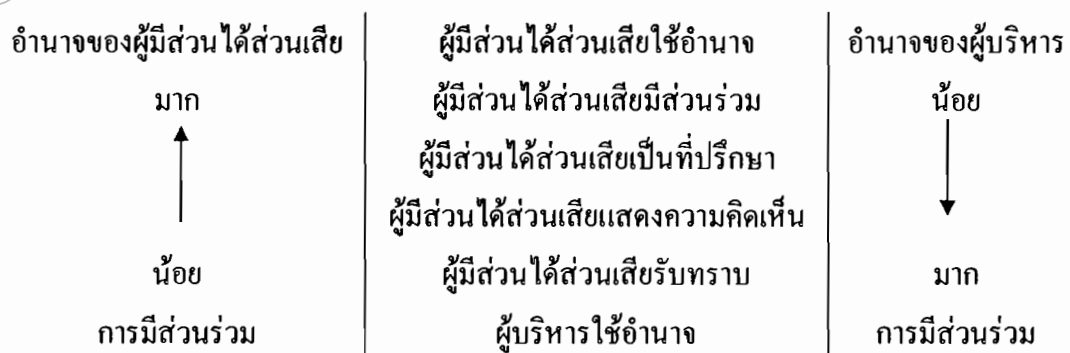
ดังนั้นการมีส่วนร่วมของบุคคลจึงมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคมขึ้นอยู่กับความสนใจและประเด็นในการพิจารณา แต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมว่าต้องมีอิสรภาพ ความเสมอภาคและความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมาย ต้องมีกิจกรรมเป้าหมายและต้องมีกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

การมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะและเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจขององค์กร การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือเป็นการสื่อสารสองทางทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ การลดค่าใช้จ่าย และการสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ และทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติอีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าใน “กรณีที่ย่ำแย่ที่สุด” ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม และช่วยให้ทราบความห่วงกังวลและค่านิยมของสาธารณชน รวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน การมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญในการสร้างประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนและส่งเสริมธรรมาภิบาลตลอดจนการบริหารงานหากการมีส่วนร่วมมากขึ้นเพียงใดก็จะช่วยให้มีการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารและทำให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้นอีกทั้งยังเป็นการป้องกันนักการเมืองจากการกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสมกับสังคมนั้น ๆ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังเป็นการสร้างความมั่นใจว่าเสียงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีคนรับฟัง อีกทั้งความต้องการหรือความปรารถนาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็จะได้รับการตอบสนอง (ถวิลวดี บุรีกุล, 2548, หน้า 1 - 2)

กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนานั้นประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินการพัฒนาอาจจะมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน นักพัฒนา หรือนักวิชาการเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม กระบวนการ โดย ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2543, หน้า 205) ได้กล่าวถึงกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนาว่าโดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนการดำเนินงาน กิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล และได้สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพ

1. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ใช้อำนาจ หมายถึงให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าจัดการหรือดำเนินการเองโดยไม่มีการติดต่อกับผู้บริหารก่อนซึ่งอาจมีการตอบโต้จากผู้บริหาร เช่น การตั้งศาลเตี้ย การเดินขบวน การเข้ายึดสถานที่ของทางราชการเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม เป็นต้น โดยในภาพที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับอำนาจของผู้บริหาร ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงลบต่อกันกล่าวคือถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมมากผู้บริหารก็จะมีอำนาจน้อยลงหรือในทางกลับกัน

ภาพที่ 4 แสดงการให้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียมีส่วนร่วม (ปราณี พันธมสินชัย, 2553)

2. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้บริหารร่วมกันแก้ปัญหา โดยมีอำนาจเท่าเทียมกัน เช่น โครงการทำความสะอาดหมู่บ้าน การสร้างถนน และขุดบ่อน้ำในหมู่บ้าน เป็นต้น

3. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นที่ปรึกษา หมายถึง ผู้บริหารของความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และตั้งใจที่จะกระทำตามความเห็นนั้น แต่ก็ยังมีอำนาจที่จะไม่รับความคิดเห็นนั้นไปปฏิบัติ เช่น การตั้งคณะกรรมการเพื่อการประสานงานระหว่างประชาชนและส่วนราชการ การแต่งตั้งคณะที่ปรึกษา การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเฉพาะกลุ่ม เป็นต้น

4. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็น ผู้บริหารให้โอกาสผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็นในบางเรื่องแต่จะไม่นำความเห็นไปปฏิบัติและยังมีอำนาจที่จะไม่รับฟังความคิดเห็นนั้น เช่น การประชุมใหญ่ที่ให้โอกาสผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนได้แสดงความคิดเห็น การขอความเห็นในกฎระเบียบที่กำลังจะนำออกมาใช้

5. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับทราบ เป็นการแถลงข่าวสารหรือมติต่าง ๆ ให้รับทราบ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจมีปฏิกิริยาโต้ตอบหรือไม่ก็ได้ เช่น การแถลงถึงโครงการต่าง ๆ ที่มีมติให้ดำเนินการ การริเริ่มกฎหมายต่าง ๆ และการเวนคืนที่ดิน เป็นต้น

6. ผู้บริหารใช้อำนาจ กล่าวคือ ผู้บริหารใช้อำนาจจัดการโดยไม่แจ้งให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทราบล่วงหน้า เช่น การสืบสวนจับกุมผู้กระทำความผิดกรณีต่าง ๆ โดยไม่ต้องให้ทราบล่วงหน้า เป็นต้น

จากการศึกษาลำดับขั้นของการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมนั้น พบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมดำเนินการ และมีส่วนร่วมสนับสนุน ซึ่งการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นมีหลายระดับ ขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญของผู้บริหารด้วย ซึ่งสามารถจัดลำดับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นที่ปรึกษา ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับทราบ และผู้บริหารใช้อำนาจ

วิธีการแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจแบ่งได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความละเอียดของการแบ่งเป็นสำคัญ การแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียอาจแบ่งได้จากระดับต่ำสุดไปหาระดับสูงสุดโดยแบ่งออกเป็น 7 ระดับ และจำนวนผู้มีส่วนได้เสียที่เข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละระดับจะเป็นปฏิภาคกับระดับของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนผู้มีส่วนได้เสียที่เข้ามามีส่วนร่วมจะมากและยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใดจำนวนผู้มีส่วนได้เสียที่เข้ามามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ โดย ถวิลวดี บุรีกุล (2548, หน้า 4 - 5) ได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียเรียงตามลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุด ดังต่อไปนี้

1. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุดและเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับผู้มีส่วนได้เสียเพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้วางแผน โครงการแต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใด ๆ วิธีการให้ข้อมูลอาจทำได้หลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ

2. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสีย เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือ ผู้วางแผนโครงการเชิญชวนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และกระตุ้นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการริเริ่มโครงการต่าง ๆ และการบรรยายให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียฟังเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ แล้วขอความคิดเห็นจากผู้ฟัง เป็นต้น

3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นระดับขั้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียที่สูงกว่าการเปิดรับความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่าง ๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าการปรึกษาหารือ กล่าวคือ เป็นเรื่อง การมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การใช้อनुญาโตตุลาการเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง และการเจรจาเพื่อหาทางประนีประนอมกัน เป็นต้น

5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับขั้นที่สูงถัดไปจากระดับการวางแผนร่วมกัน คือ เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันดำเนินโครงการ เป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

6. ระดับการร่วมติดตามตรวจสอบ ประเมินผล เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่มีผู้เข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ที่ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบสามารถมาคอยติดตามการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ได้ รูปแบบของการติดตามตรวจสอบ หรือประเมินผลอาจอยู่ในรูปแบบของการจัดตั้งคณะกรรมการติดตามประเมินผลที่มาจากหลายฝ่าย การสอบถามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยการทำการสำรวจเพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประเมิน เป็นต้น

7. ระดับการควบคุม โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นระดับสูงสุดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น ข้อสังเกตเกี่ยวกับการลงประชามติ

มี 2 ประการ คือ ประการแรก การลงประชามติจะสะท้อนถึงความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้ดีเพียงใด อย่างน้อยขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและการกระจายข่าวสาร เกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึงเพียงใด และประการที่สอง ในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้ว ผลของการลงประชามติจะมีผล บังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตาม

สรุปได้ว่ารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนอกระบบที่พัฒนาขึ้นจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนอกระบบเน้นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม โดยส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนอกระบบ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องเกิดจากความเต็มใจ มีอิสระและมีความเสมอภาค นอกจากนี้ ยังเน้นให้ประชาชนมีส่วนได้ส่วนเสียในการมีส่วนร่วมซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนผู้มีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในทุก ๆ ครั้งเพราะผลที่ตามมาจากการมีส่วนร่วมนั้นประชาชนผู้มีส่วนร่วมต้องร่วมรับผลนั้นด้วย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ความหมายและคุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สแตนเนอร์ (Stringer, 1996) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า เป็น กระบวนการที่มีพื้นฐานบนความเสมอภาคและมีหลักของการรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะเปิดรับฟังความคิดเห็นของทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังศึกษา โดยอาศัยการรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนา ความเป็นอยู่ของทุกฝ่ายให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยต้องสร้างและรักษา ความสัมพันธ์ที่ดี กำหนด กลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสีย กำหนดกลุ่มเป้าหมายหลัก กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้วิจัยและการสร้าง บรรยากาศภายในบริบทของสนามวิจัย

ชวัลย์ ทัดศิวัช (2550) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ว่าเป็นรูปแบบของการวิจัยแบบใหม่ที่ประยุกต์และเป็นการรวมเอาแนวความคิดของการวิจัย เชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) มาผสมผสาน เข้าด้วยกัน โดยเป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นจากความคิดที่ว่า การวิจัยเป็นกิจกรรมทางสังคมที่จะต้องใช้ ทรัพยากรของสังคมในการศึกษา จึงเป็นสมบัติของสังคมและเป็นการกระทำที่มุ่งหมายจะให้ ประโยชน์หรือเป็นการรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้การวิจัยจึงควรคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุด และ การวิจัยที่จะให้ผลประโยชน์สูงสุดนั้นย่อมเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research for Development) หรือการวิจัยพัฒนา (Research and Development) โดยที่การพัฒนาและการเป็นหุ้นส่วนจะต้อง

เดินทางร่วมกัน ดังนั้นทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนอย่างมีเสรีและเป็นประชาธิปไตย โดยจุดที่แตกต่างกันของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นการวิจัยที่เน้นในมิติของการเก็บข้อมูล แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการประยุกต์หาวิธีการแก้ไขปัญหามาไปพร้อม ๆ กันหรือกล่าวได้ว่าเป็นการแสวงหาแนวความคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาและทรัพยากรที่ผู้ถูกวิจัยมีอยู่เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา

สุภาภรณ์ จันทวานิช (2531) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการและคำว่ามีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้ว ร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัยโดยมีความหมายถึงวิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัยนับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหามหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิพากษ์ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเองและด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจนสะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหารวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผนและกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการพร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผลดังที่ได้กล่าวไปแล้วยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัยและกระบวนการวิจัยในตัวของมันเอง อีกด้วยและอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยซึ่งสามารถเป็นตัวแทนของการพัฒนาไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพอีกด้วย

ขนิษฐา กาญจนสินนท์ (2536) กล่าวถึงความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึงการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผนและดำเนินการตามแผนในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการดำเนินการประเมินผล โดยที่ทุกขั้นตอนดังกล่าวสมาชิกชุมชนเข้าร่วมด้วยอันเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ได้พัฒนาตนเองในการทำงานพัฒนา

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัยซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระและส่งเสริมคุณค่าของชีวิตและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกตตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของคน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

จึงสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยแบบใหม่ ที่ประยุกต์และเป็นการรวมเอาแนวความคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) มาผสมผสานเข้าด้วยกันบนพื้นฐานของความเสมอภาคและมีหลักการรับฟังความคิดเห็นของกันและกันของทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังศึกษาอันได้แก่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนากับผู้วิจัยภายนอก เพื่อแสวงหาแนวความคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาและทรัพยากรที่ผู้ถูกวิจัยมีอยู่ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของสังคมนั้นและเพื่อให้เห็นภาพแห่งคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เด่นชัด

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research: AR) มีลักษณะสำคัญเป็นการวิจัยเชิงทดลองที่ไม่มีการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อน โดยมุ่งนำผลการวิจัยมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือนำผลการวิจัยมาพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนการดำเนินงานขององค์กร หน่วยงานหรือชุมชน ซึ่งอาจกระทำโดยผู้วิจัยฝ่ายเดียวหรือบุคคลฝ่ายต่าง ๆ มาร่วมหรือไม่ก็ได้ การวิจัยแบบนี้ในหลายมหาวิทยาลัยยกตัวอย่างได้แก่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาสารคาม ได้กำหนดให้เป็นรูปแบบหลักรูปแบบหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์ (Thesis) และการค้นคว้าอิสระ (Independent Study: IS) ของนักศึกษาเพื่อให้ผลของงานวิจัยตอบสนองให้เกิดการพัฒนาในหน้าที่การงานของผู้ทำวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม Participatory Research: PR เป็นงานวิจัยที่บุคคลหลายฝ่ายที่

เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัย อันประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัญหา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ผลและสรุปรายงานการวิจัย โดยอาจจะไม่ได้ทำเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาหรือพัฒนางานขององค์กรหรือหน่วยงานในชุมชนเป็นด้านหลัก (ชัชวาลย์ ทัดศิวิฐ, 2550)

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับการวิจัยแบบดั้งเดิม (พันธ์ทิพย์ รามสูตร, 2540)

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคมคนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบ ปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกัน เพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยองค์กร	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้าง ความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตาม เงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้าน ไม่สามารถวางแผนเองได้	เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถ ในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการวิจัย เชิงปริมาณ มองมิติชุมชนที่ศึกษา และใช้เทคโนโลยีหรือระเบียบ วิธีการชั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยี ชาวบ้าน
การวิเคราะห์สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจเป็น วัตถุ เน้นการทำงานตามแผนและ ส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา	ปลดปล่อย สร้างกำลังใจอำนาจในการคิดและต่อรอง ให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจ คือ ความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน และเป็นการส่งเสริม วัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จ ของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำโครงการ สำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์ (Output)	เน้นวัตถุที่เป็นผลิตผลของโครงการ เช่น รั้ว ถนน อาคารเป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้น การเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจ และแรงใจของประชาชน

หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

พันธุทิพย์ รามสูต (2540) ได้อธิบายไว้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีหลักการสำคัญที่ให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดยประกอบด้วย

1. ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมระดับนักศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดการวิเคราะห์/ สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเองซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์
2. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม
3. สนใจปรีติชนของชาวบ้านโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา
4. การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนยากจนด้อยโอกาสสามารถมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสริมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริง ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับจังหวัด และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2545) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลรวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนาและวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนคนมิใช่รอคอยแต่นักวิจัยและนักพัฒนามาดำเนินการให้
2. เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมหรือมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น
3. เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลสมาชิกเข้าด้วยกันเป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

พันธุทิพย์ รามสูต (2540) กล่าวถึงเป้าหมายหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่ามีหลายประการประกอบด้วย

1. ค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลาย
2. ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม
3. สร้างดุลยภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ความรู้ทางวิชาการและความรู้พื้นฐาน
4. ยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะสังคมเศรษฐกิจ

อรุณรุ่ง บุญนันทพงศ์ (2549) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. ชาวบ้าน ชุมชน ผู้ด้อยโอกาสจะตื่นตัวได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้นสามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องมีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเพื่อก่อประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและชุมชน

2. ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญห ผู้ด้อยโอกาสมีโอกาสมากขึ้นการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมรวมทั้งมีข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีต่อคนในชุมชน

3. นักวิจัยและพัฒนาได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีและเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง

4. ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรม โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการฉันทกัลมรกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่โครงการที่ดำเนินการอยู่

กมล สดประเสริฐ (2537) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับกิจกรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน 2 แนวทางได้แก่

1. กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการวิจัย โดยเป็นกิจกรรมการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยตามโครงการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนพื้นที่เป้าหมายของผู้วิจัยแต่ละคน โดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัย คือ การสร้างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพเป็นไปตามหลักการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ และสามารถที่จะเผยแพร่แก่สังคมได้ โดยรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลนั้นจะต้องเป็นรูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพสิ้นเปลืองเงินทองและก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายไม่มากนักแต่ในเวลาเดียวกันก็ได้ผลตอบแทนจากการวิจัยค่อนข้างสูง

2. กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนหรือเรียกว่า กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาชุมชนของนักวิจัยที่ปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชน โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นผู้อำนวยความสะดวก ซึ่งมีบทบาทหลักในการเป็นผู้ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยตั้งแต่แรกเริ่มและค่อย ๆ ลดการช่วยเหลือลงและหวังว่าเมื่อดำเนินการวิจัยไปจนสิ้นสุดโครงการแล้วประชาชนจะมีความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างพลังที่พอเพียงกระทั่งสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพมีต้องรอรับการช่วยเหลือจากภายนอกอีก

การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) มีความเห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นสิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจ นโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผนเพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึงซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะ การมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริการ ทาง การเมืองเพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบทและเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเองโดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก ตามนิยามที่กล่าวถึงนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะเป็นบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรมย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่าง เป็นตัวของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากรควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการแสวงหาทางเลือกหรือเสนอข้อเรียกร้อง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มและเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ เป็นผู้กำหนด ความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนและเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบ ความจำเป็นพื้นฐานและบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในเชิงทฤษฎีแล้วการมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนานั้นมีหลากหลายมิติ สามารถจำแนกออกได้เป็นมิติต่าง ๆ ประกอบด้วย

มิติที่ 1 ร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ซึ่งเป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา ชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกัน และมีส่วน

ในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัย

มติที่ 2 ร่วมวางแผน เป็นการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาปัญหา สาเหตุของปัญหาเรียบร้อยแล้ว ก็นำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย

มติที่ 3 ร่วมดำเนินการ เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนา หรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

มติที่ 4 ร่วมรับผลประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการวิจัยในชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียม เสมอภาคกัน

มติที่ 5 เป็นการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัย และผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการวิจัยนั้น นับได้ว่าเป็นคุณค่าโดยแท้ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบนี้ ซึ่งก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา ไพโรจน์ ชลารักษ์ (2549, หน้า 17 - 23) อธิบายไว้ว่าหากพิจารณาในรูปของกระบวนการวิจัย การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ สามารถระบุได้ตามลำดับขั้นหรือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้หลายขั้นตอน ซึ่งช่วยให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัยแต่ละฝ่ายได้อย่างชัดเจนและในทางปฏิบัติแล้วกระบวนการวิจัยก็ต้องดำเนินไปโดยความร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการ ดังต่อไปนี้

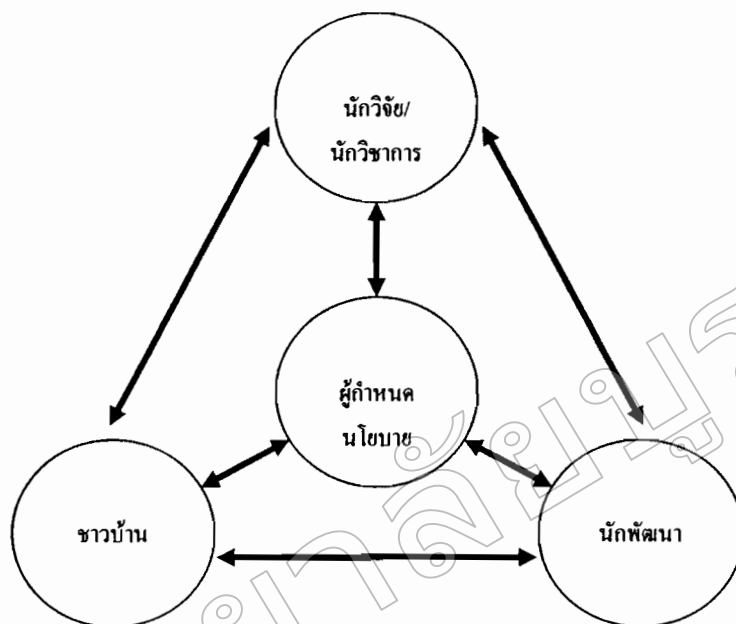
1. ขั้นการศึกษาบริบท ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำประชาคม โดยมีนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วม และชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย
2. ขั้นกำหนดปัญหา ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ส่วนนักพัฒนาทำความเข้าใจประเด็นปัญหาและมองถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม

ส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ และชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูล และแสดงความคิดเห็น ความต้องการ ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้น หรือสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาที่ประสงค์ได้นั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นการที่นักวิจัยจะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความตระหนักในบทบาทและความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ขั้นตอนการกำหนดปัญหาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการให้เกิดผลอย่างแท้จริง ก่อนจะเริ่มดำเนินงานในขั้นตอนอื่น

3. ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัย ให้ชัดเจน รวมทั้งระบุว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัย ส่วนนักพัฒนาจะเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยโดยติดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน และคอยตรวจสอบผลของการดำเนินงาน ว่ามีสิ่งใดที่ผิดพลาด หรือไม่เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้นจะเข้ามามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผน และตรวจสอบผลว่า พึงพอใจหรือไม่

4. ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างกระบวนการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นนี้ นักวิจัยมีส่วนร่วมโดยการพิจารณาหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่าย แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย โดยนักพัฒนาจะเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินว่า ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ เป็นต้นและประชาชนหรือชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วยการรับรู้ถึงการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่นักวิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5. ขั้นการสรุปผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ นักพัฒนามีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบประเมิน ผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

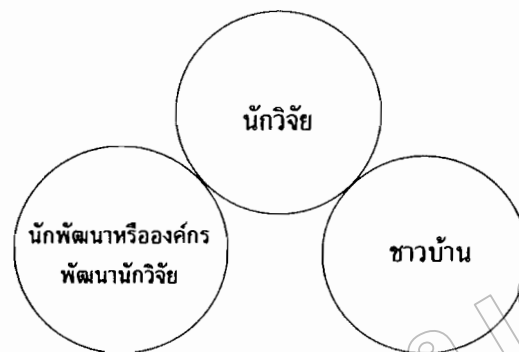

ภาพที่ 5 แสดงการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(ไพโรจน์ ชลารักษ์, 2549, หน้า 20)

จากภาพแสดงการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ในแง่บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สุภางค์ จันทวานิช (2531) ได้อธิบายไว้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัยและวัตถุประสงค์ของนักวิจัยและนักพัฒนาควบคู่ไปกับการต้องการความรู้และประสบการณ์ของผู้ถูกวิจัย ดังนั้นการดำเนินการและผลของการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้มักจะประกอบไปด้วยบุคคล 3 ฝ่าย ดังนี้

1. บุคคลเป้าหมาย อาจเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลเป้าหมายหรือชุมชนที่จะทำการศึกษา ซึ่งถือว่าคนในชุมชนหรือกลุ่มนั้นเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับตนเองดีที่สุด
2. นักวิจัย เป็นผู้แทนของนักวิชาการที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนาซึ่งเป็นคนนอก นักวิจัยนี้เป็นฝ่ายผู้รู้และเชี่ยวชาญเรื่องแนวความคิด ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัย
3. นักพัฒนา เป็นกลุ่มผู้มีความรู้และมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา ซึ่งมักจะเป็นผู้แทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชนแม้ว่าเป็นคนนอกแต่ก็นับว่าเป็นบุคคลที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดกับบุคคลเป้าหมายของการพัฒนาหรือบุคคลกลุ่มแรกมากที่สุด ซึ่งบางครั้งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยและนักพัฒนาอาจเป็นบุคคลเดียวกันก็ได้

ก่อนทำ PAR

หลังทำ PAR

ภาพที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนาหรือเอกชนก่อนและหลังการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (สุภางค์ จันทวานิช, 2531, หน้า 31)

สุภางค์ จันทวานิช (2531) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนาหรือเอกชนก่อนและหลังการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าวงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์หรือวิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งวิธีการมองนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามกรอบแนวความคิดของแต่ละบุคคลยึดถือซึ่งภายหลังจากที่มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้วบุคคลทั้งสามกลุ่มซึ่งประกอบ ด้วยนักวิจัยชาวบ้านหรือบุคคลกลุ่มเป้าหมายและนักพัฒนา จะมีความเข้าใจถึงปัญหาและความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับความสำเร็จในการพัฒนาและเป็นจุด เริ่มต้นของโครงการต่าง ๆ ของชุมชนและการปฏิบัติงานสามารถเป็นไปได้โดยมีประสิทธิภาพ

ัชชาวลย์ ทัดศิวัช (2550) ได้สรุปขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre - Research Phase)

ในขณะนี้ เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมใน

กระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแกนหลักของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ คือ

1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build - up Rapport) โดยวิธีการสร้าง

ความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุด คือ การปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้าน ได้ดีมากขึ้น โดยทั่วไปแล้วผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัยหรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พุดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัยอื่นจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังจะสามารถทำการวิเคราะห์คาดหมายสภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น และสามารถเตรียมรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอนของ

การศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชนรวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้วผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สุ่มบันทึกและถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีบางโครงการวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย

1.3 คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) ได้เสนอความเห็นไว้ว่าโดยทั่วไปแล้ว

การคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้อย โอกาสในการพัฒนา (Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนากับชุมชนอื่นอย่างไร ก็ดี งานวิจัยจำนวนมากคัดเลือกชุมชนโดยยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วน หรือบางกรณีการวิจัยมุ่งหมายกระทำต่อชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัย และการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน

1.4 การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ข้อมูลชุมชนนับว่าเป็นสิ่งสำคัญและ

เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และอาจเป็นข้อมูลที่ต้องคัดสรรพัฒนาเอกชนรวบรวมไว้ หรือนักวิจัยจะ

ดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดยการสำรวจชุมชน (Community Surveying) ก็ได้

1.5 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้มักถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้นเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ

1.5.1 เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและรวดเร็ว

1.5.2 เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนาการอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอประจำตำบลและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลและองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการประสานความร่วมมือการสร้างความรู้ความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัยและการหาหรือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่งมักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วย

1.5.3 เตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

ส่วนการเตรียมเครือข่ายความร่วมมือนั้น งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหลายชิ้นได้ใช้วิธีการให้ครูผู้วิจัยหรือนักวิจัยทำการประสานกับองค์กรภาครัฐและหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการดำเนินงานวิจัย การเตรียมเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการวิจัยดำเนินไปได้ด้วยดี

ในขั้นนี้ปัญหาของการวิจัยมักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงการสื่อสารการทำวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ขั้นตอนและผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับ คณะนักวิจัยพึงทำความเข้าใจว่าโดยทั่วไปนั้นงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมมักจะเป็น “ของใหม่” ที่ในสายตาของชาวบ้านแล้วชวนให้เข้าร่วมไม่น้อยและชาวบ้านส่วนมากก็มักจะตื่นเต้นกับการเข้ามาทำงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหามาจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกแต่กระนั้นชาวบ้านก็มักจะไม่มีเวลามากนัก การดำเนินกระบวนการวิจัยจึงต้องเป็นไปอย่างกระชับเพราะยิ่งกระบวนการทอดออกยาวมากเท่าใดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็จะลดลงไปตามส่วนเท่านั้นนอกเหนือไปจากนี้แล้วการจัดเวทีที่ง่ายต่อความเข้าใจและสะท้อนความต้องการของประชาชนที่มีบรรยากาศสบาย ๆ หรือการศึกษาชุมชนประกอบยังจะช่วยให้คณะผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่กว้างขวางมากขึ้นและบางกรณี

จะช่วยให้คณะนักวิจัยสามารถสร้างคำถามที่แหลมคมต่อการกำหนดปัญหาของการวิจัยได้อีกประการหนึ่งการขาดความชัดเจนในประเด็นที่ต้องการนำเสนอเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหารวมทั้งการขาดความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมวิจัยของชาวบ้านยังอาจส่งผลให้เกิดพฤติกรรมชาวบ้านคิดตามผู้นำชุมชนหรือชาวบ้านส่วนใหญ่ในแบบ “ว่ายังงี้ก็ว่าตามกัน” ซึ่งบางกรณีผู้นำชุมชนอาจขาดความเป็นกลางหรือมีแนวโน้มฝักใฝ่ฝ่ายการเมืองกระทั่งส่งผลให้ตัวชาวบ้านตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์และการตัดสินใจของชาวบ้านสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาของภาครัฐ

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย คือ

2.1. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis)

ในขั้นนี้เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน (Community Education Participation - CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้อภิปรายถกปัญหา (Dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคลเพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัดโครงการต่อไป

2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification)

เมื่อมีการวิเคราะห์โครงการโดยการประเมินความต้องการของชุมชนหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในความเป็นจริงมักจะมีหลายแนวทางชาวบ้านและนักวิจัยจะต้องพิจารณาร่วมกันว่าวิธีการแก้ไขปัญหาคือที่เหมาะสมกับท้องถิ่นหรือมีความเป็นไปได้ โดยชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น และกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.3 การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase)

กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ดังนั้นเพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือกเป็นโครงการและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ดังนั้นหลังจากที่ผ่านขั้นตอน 2.1 มาแล้วผู้วิจัยจะต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา การกำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.4 การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase)

เป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งโดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร

ในแง่ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้โดยทั่วไปมักเป็นประเด็นการมีส่วนร่วม

ของชาวบ้านในกระบวนการวิจัยโดยพบว่าความไม่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านจำนวนไม่น้อย นอกเหนือไปจากการขาดความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการและผลประโยชน์ของการทำวิจัยแล้วยังปรากฏด้วยว่าชาวบ้านมักมองเห็นการวิจัยเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องอาศัยความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะและไม่เกี่ยวข้องอะไรนักกับปากท้องที่จะต้องทำมาหากินเป็นประจำวันประกอบกับธรรมชาติของการวิจัยแบบนี้ที่มักไม่มีการจ่ายตอบแทนเป็นเงินให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยด้วยแล้ว การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำผลของการวิจัยไปสู่การปฏิบัติก็ยิ่งห่างไกลจากบริบทชีวิตประจำวันของเขามากขึ้นการเข้าร่วมงานวิจัยของชาวบ้านจึงเป็นไปโดยเน้นการรับฟังสิ่งที่ผู้วิจัยและนักพัฒนาพูดเป็นหลักผลสืบเนื่องประการต่อมาคือ บุคคลที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการก็มักจะได้ชาวบ้านที่เป็นพวก “ขาประจำ” ที่มักอยู่ในวงข่ายอิทธิพล (Sphere of Influence) ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐหรือการเมืองท้องถิ่นมาเข้าร่วมกิจกรรมและส่งผลให้สุดท้ายแล้วผลของการวิจัยเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาของภาครัฐดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

3. ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase)

เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการซึ่งหากโครงการสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่องก็อาจจะเป็นข้อพิสูจน์ถึงความประสบผลสำเร็จของโครงการได้ในขั้นตอนนี้ โดยมากแล้วคณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจัดเวทีชาวบ้านเพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชนรวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาคือพัฒนาชุมชนต่อไปอย่างไรก็ดีระยะของการทำวิจัยและขั้นตอนของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นอาจมีความแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดซึ่งไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก หากแต่เป็นความเหมาะสมในบริบทของการดำเนินงานวิจัยที่อาจมีข้อจำกัดที่คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องรวมกิจกรรมหลายกิจกรรมไว้ดำเนินการในคาบเวลาที่ใกล้เคียงกันหรือเป็นความต้องการของชุมชนเองที่จะกระชับขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัยเพื่อมิให้กระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวันขั้นตอนการดำเนินการวิจัยจะสั้นหรือยาวมีรายละเอียดมากหรือน้อยเพียงใดจึงอาจจะไม่ใช่เรื่องใหญ่ หากแต่การมุ่งตอบสนองความต้องการและข้อจำกัดของชุมชนรวมถึงการทำให้ชุมชนได้มองเห็นปัญหาของตนเองเกิดความต้องการอย่างแข็งขันและมุ่งมั่นมีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติงานวิจัยและการนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้นนับเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่า ในขั้นตอนนี้ยังคงต้องอาศัยความเข้าใจที่ถูกต้องและการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นของฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวบ้านไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนก่อนหน้าการมีความเข้าใจที่ถูกต้องการสร้างช่องทางการตรวจสอบ

งานวิจัยและการมีเครื่องมือประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้างจะทำให้ทุกฝ่ายคาดหมายได้ว่าผลลัพธ์ของการวิจัยจะปรากฏออกมาสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาหรือสามารถใช้ได้กับการแก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด และเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่องและบังเกิดผลประโยชน์ในภาพรวม

แนวคิดการสร้างเครือข่ายชุมชน

ความหมายของเครือข่าย

กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายของเครือข่าย (Network) คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกันหรือทำกิจกรรมร่วมกันโดยมีการจัดระเบียบ โครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระเท่าเทียมกัน ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

1. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
2. กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
3. การเป็นสมาชิก เครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

ธนา ประมุขกุล (2544) ได้ให้ความหมายของเครือข่าย คือ การเชื่อมโยงระหว่างบทบาทของบุคคล/ องค์กรต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมใด ๆ ของภาคีสมาชิกซึ่งถ้าหากพิจารณาลึกลงไปอีกหน่อยในความเป็นบุคคล/ องค์กร ก็จะพบความแตกต่างของระบบการทำงาน (ของบุคคล) และความแตกต่างของระบบการทำงาน (ขององค์กร) ที่ปรากฏออกมาตามการปฏิบัติตัวและตามบทบาทภารกิจที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล/ องค์กร การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายจึงเท่ากับการเชื่อมโยงหลาย ๆ ระบบย่อย (ที่ต่างมีลักษณะจำเพาะของระบบ) ให้รวมกันขึ้นมาใหม่เป็นอีกหนึ่งระบบของหน่วยสมาชิกทุกหน่วย ที่เข้ามารวมกัน นอกจากนี้ ธนา ประมุขกุล (2544) ยังได้กล่าวถึงการก่อเกิดของเครือข่ายว่า เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้นหรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. เครือข่ายที่เกิด โดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกันทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อนเข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่าการดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่อาศัยความเป็นเครือญาติเป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกันมาอยู่ร่วมกันเป็น

กลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อนเมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไปหรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่าย เพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนานแต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วมักจะเข้มแข็ง ยั่งยืนและมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

2. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรม โดยเร็วและส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้มีพื้นฐานความต้องการความคิดความเข้าใจหรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกันเป็นการทำงาน เฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่องและมักจะจางหายไปในที่สุดเว้นแต่เครือข่ายจะได้รับ การชี้แนะที่ดีดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตามแม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคง รักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะ ก่อตั้ง

3. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรกและไม่ได้เกิดจากการจัดตั้ง โดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/ องค์กรมารวมกันด้วย วัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกันโดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือ วัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนักหรืออีกลักษณะหนึ่ง คือ ถูกจุดประกายความคิดจากภายนอกไม่ว่า จะเป็นการได้รับฟังหรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่น ๆ มาแล้วเกิดความคิดที่จะ รวมตัวกันสร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเองเครือข่ายที่วุ่นวายนี้แม้จะไม่ได้เกิด จากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรกแต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้น โดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

นิพัทธ์ กานตอัมพร (2553) ได้ให้ปรัชญาการสร้างเครือข่ายไว้ว่าการสร้างเครือข่ายต้อง คำนึงถึงเสมอว่า “เครือข่าย” เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การนำ เครือข่ายต้องมี LINK หมายถึง “การเชื่อมโยง”

L = มีการเรียนรู้ (Learning)

I = มีการร่วมลงทุน (Investment)

N = ความเป็นธรรมชาติ (Nature)

K = รักษาสัมพันธ์ภาพ (Keep Relationship)

นอกจากนี้ นิพัทธ์ กานตอัมพร (2553) ยังได้กล่าวถึงยุทธวิธีสร้างเครือข่าย (1P 3C) ไว้ดังนี้

1. Participation = การมีส่วนร่วม
2. Cooperation = การให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ
3. Coordination = การประสานงานให้ราบรื่น
4. Collaboration = การประสานความร่วมมือ ร่วมใจ

ดังนั้นการสร้างเครือข่ายจึงเป็นการทำให้มีการติดต่อสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยน

ข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่า สร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อกันด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียวเช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อแต่ละรายจะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วยโดยอาศัยเทคนิคและวิธีการเชิงกระบวนการให้บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ได้สื่อสารแลกเปลี่ยนและตัดสินใจด้วยกลุ่มเอง ไม่ใช่การสั่งการ

แนวคิดการพัฒนาอาชีพในชุมชน

สนธยา พลศรี (2547, หน้า 1 - 8) ได้ให้หมายหมายและแนวคิดของการพัฒนาชุมชนไว้ว่าการที่คนในชุมชนและสังคมโดยรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเองและร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชน และสังคมให้ดีขึ้น การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Means) ที่ทำให้เกิด (Ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิตชุมชน และสังคมดีขึ้น

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541, หน้า 88 - 89) ยังได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่าเป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียงไปทางวัตถุนิยมจนลืมการพิจารณาและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติแต่ให้ผลผสมผสานกลมกลืนไปกับการพัฒนา บำรุงรักษาสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมแต่อย่างไรก็ตามนักพัฒนาทั้งหลายก็ไม่ควรวิตกกังวลเอนเอียงไปกับการอนุรักษ์ภาวะแวดล้อมมากเกินไปจนทำให้การพัฒนาต้องชะงักและจะต้องตระหนักถึงการพึ่งพาระหว่างชุมชนต่อชุมชนและชุมชนต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

สุเมธ ตันติเวชกุล (2548, หน้า 3 - 7) ได้กล่าวถึงการพัฒนาน่าในขณะนี้เรากำลังชื่นชมกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอยู่เป็นขณะเดียวกันคุณภาพชีวิตกลับมาน่าสนใจ

เสื่อมทรามลง และเอกลักษณ์แห่งความเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสืบต่อกันมายาวนานก็กำลังจะเลือนหายไปอย่างไม่รู้ตัวซึ่งการพัฒนาในแนวทางนี้เป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดความเสื่อมทรามของคุณภาพชีวิตและความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในวัฒนธรรมไทย เนื่องจากการพัฒนานั้นขาดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมนั้นคือการพัฒนาที่ยั่งยืนและผลสุดท้ายของการพัฒนานั้นก็นำความอยู่ดีมีสุขสู่ประชาชน

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันที่ไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเดือดร้อน การพัฒนาที่ยั่งยืนรวมความถึง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในดีขึ้นอีกทั้งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสามารถรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของมนุษย์ในอนาคตด้วย

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน (2547, หน้า 1 - 3) ได้กำหนดนโยบายในการพัฒนาอาชีพให้กับประชาชนผู้ด้อยโอกาสให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคลและกลุ่มบุคคลโดยใช้เทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม โดยมีหลักการสำคัญคือจัดให้ทุกคนมีงานอาชีพทำ ทำแล้วต้องพัฒนาอาชีพเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและประชาชนที่มีอาชีพอยู่แล้วจำเป็นต้องแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพทั้งการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตการขยายกิจกรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้นรวมทั้งการพัฒนากลุ่มอาชีพที่มีลักษณะเดียวกันให้มีความเข้มแข็งมีอำนาจต่อรองในการขายผลผลิต จากนโยบายดังกล่าวมีจุดหมายปลายทางในการพัฒนาอาชีพ โดยมองเป็นองค์รวมว่ากิจกรรมในการพัฒนาอาชีพจะเป็นหัวข้อหนึ่งที่นำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมอื่นๆ ที่ดูแลประโยชน์ให้แก่สมาชิกกลุ่มและสมาชิกในชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ได้แก่สวัสดิการที่พึงเกิดขึ้นในชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้เห็นแก่ส่วนรวม มีคุณธรรม จริยธรรมและมีความกระตือรือร้นเพื่อพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาอันจะนำไปสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ

1. การฝึกทักษะอาชีพ โดยวิเคราะห์ความต้องการของผู้ร่วมกิจกรรมและความต้องการของผู้เรียน จัดการฝึกทักษะอาชีพหรือกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น รูปแบบการสาธิตและการปฏิบัติจริงที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้มีความรู้และทักษะพื้นฐานในอาชีพ

2. การเข้าสู่อาชีพ จัดกิจกรรมต่อเนื่องจากการฝึกทักษะอาชีพโดยจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะเพื่อพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถวิเคราะห์แลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาตนเองจนมีความสามารถ

ที่จะเข้าสู่อาชีพได้

3. การพัฒนาอาชีพ จัดกิจกรรมพัฒนาความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ทางด้านอาชีพของกลุ่มเป้าหมายโดยใช้กระบวนการกลุ่มจัดให้มีการรวมกลุ่มของผู้มีอาชีพประเภทเดียวกันเพื่อรวมเป็นกลุ่มเรียนรู้และเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แสวงหาความรู้และประสบการณ์ตลอดจนพัฒนาอาชีพของสมาชิกในกลุ่ม

4. การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยี โดยนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับอาชีพของกลุ่มเป้าหมายมาใช้ในการพัฒนากิจการและพัฒนาศักยภาพของตนเองเช่นการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพาณิชย์ การจัดสร้างระบบฐานข้อมูลหรือการนำเสนองานด้วยคอมพิวเตอร์

การพัฒนาอาชีพจึงเป็นการสนับสนุนให้คนในชุมชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ ความสามารถของตนเองและร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชนและสังคมให้ดีขึ้นเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนได้เรียนรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ โดยมีหลักการสำคัญคือจัดให้ทุกคนมีงาน มีอาชีพทำ ทำแล้วต้องพัฒนาอาชีพ เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและประชาชนที่มีอาชีพอยู่แล้วจำเป็นต้องแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพทั้งการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตการขยายตลาดให้กว้างขวาง การส่งเสริมการขายอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการพัฒนา กลุ่มอาชีพที่มีลักษณะเดียวกันให้มีความเข้มแข็งมีอำนาจต่อรองในการขายผลผลิต

แนวคิดทางการตลาดเพื่อพัฒนาอาชีพ

แมคคาร์ธี (McCarthy, 1981, pp. 40 - 45) ได้แบ่งปัจจัยพื้นฐานทางการตลาดไว้

4 ประการ ได้แก่

1. ผลิตภัณฑ์ (Product)
2. ราคา (Price)
3. สถานที่ (Place)
4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion)

1. ผลิตภัณฑ์ (Product) หมายถึง สิ่งที่เสนอขายโดยธุรกิจเพื่อสนองความต้องการของลูกค้าให้พึงพอใจผลิตภัณฑ์ที่เสนอขาย อาจจะมีตัวคนหรือไม่มีตัวคนก็ได้ ผลิตภัณฑ์ จึงประกอบด้วย สินค้า บริการ ความคิด สถานที่ องค์กรหรือบุคคล ผลิตภัณฑ์ต้องอรรถประโยชน์ (Utility) มีมูลค่า (Value) ในสายตาของลูกค้าจึงจะมีผลทำให้ผลิตภัณฑ์สามารถขายได้ การกำหนดกลยุทธ์ด้านผลิตภัณฑ์ต้องพยายามคำนึงถึงปัจจัยต่อไปนี้

1.1 ความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ (Product Differentiation) และ (หรือ) ความแตกต่างทางการแข่งขัน (Competitive Differentiation)

1.2 พิจารณาจากองค์ประกอบ (คุณสมบัติ) ของผลิตภัณฑ์ (Product Component) เช่น

ประโยชน์พื้นฐาน รูปร่างลักษณะ คุณภาพ การบรรจุภัณฑ์ ตราสินค้า เป็นต้น

1.3 การกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ (Product Positioning) เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ของบริษัทเพื่อแสดงตำแหน่งที่แตกต่างและมีคุณค่าในจิตใจของลูกค้าเป้าหมาย

1.4 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product Development) เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีลักษณะใหม่และปรับปรุงให้ดีขึ้น (New and Improved) ซึ่งต้องคำนึงถึงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้ดียิ่งขึ้น

1.5 กลยุทธ์เกี่ยวกับส่วนประสมผลิตภัณฑ์ (Product Mix) และสายผลิตภัณฑ์ (Product Line)

2. ราคา (Price) หมายถึง มูลค่าผลิตภัณฑ์ในรูปตัวเงิน ราคาเป็น P ตัวที่สองที่เกิดขึ้นมาถัดจาก Product ราคาเป็นต้นทุน (Cost) ของลูกค้า ผู้บริโภคมักจะเปรียบเทียบระหว่างมูลค่า (Value) ผลิตภัณฑ์กับราคา (Price) ผลิตภัณฑ์นั้นถ้ามูลค่าสูงกว่าราคาเขาจะตัดสินใจซื้อ ดังนั้นผู้กำหนดกลยุทธ์ด้านราคาต้องคำนึงถึง

2.1 การยอมรับของลูกค้าในมูลค่าของผลิตภัณฑ์ว่าสูงกว่าราคาผลิตภัณฑ์นั้น

2.2 ต้นทุนสินค้าและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้อง

2.3 การแข่งขัน

2.4 ปัจจัยอื่น ๆ

ปัจจัยทางด้านราคา (Price) ที่ต้องมีการกำหนดราคาให้ถูกต้องเหมาะสมในเรื่องนี้จะเป็นใจกลางของส่วนประสมทางการตลาดทั้งหมดและเป็นตัวกลไกที่สามารถดึงดูดความสนใจให้เกิดขึ้นมาได้ ในการกำหนดราคานี้จะต้องมีการพิจารณาทั้งลักษณะของการแข่งขันในตลาดเป้าหมายและปฏิกิริยาของลูกค้าที่มีต่อราคาที่แตกต่างกัน วิธีการที่เกี่ยวข้องในการกำหนดส่วนเพิ่ม (Mark up) ส่วนลด (Discount) และเงื่อนไขการขาย (Term of Sale) ให้ถูกต้องเป็นพิเศษ หากลูกค้าไม่ยอมรับเรื่องราคาเมื่อใดปัญหาก็จะเกิดขึ้นโดยแผนงานต่าง ๆ ที่กำหนดไว้แล้วจะเสียหายซึ่งราคาจะเกี่ยวข้องกับการกำหนดให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ที่คืออยู่แล้วโดยวิธีการส่งเสริมการจำหน่ายที่ดีและเหมาะสมกับตลาดเป้าหมาย

3. การจัดจำหน่าย (Place หรือ Distribution) หมายถึง โครงสร้างของช่องทางซึ่งประกอบด้วยสถาบัน และกิจกรรมใช้เพื่อเคลื่อนย้ายผลิตภัณฑ์และบริการจากองค์การไปยังตลาด สถาบันที่นำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดเป้าหมายก็คือสถาบันการตลาดและการเก็บรักษาสินค้าคงคลัง การจัดจำหน่ายจึงประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

3.1 ช่องทางการจัดจำหน่าย (Channel of Distribution) หมายถึง เส้นทางที่ผลิตภัณฑ์และ (หรือ) กรรมสิทธิ์ที่ผลิตภัณฑ์ถูกเปลี่ยนมือไปยังตลาด ในระบบช่องทางการจัดจำหน่าย

จึงประกอบด้วยผู้ผลิตคนกลาง ผู้บริโภค หรือผู้ใช้ทางอุตสาหกรรม

3.2 การกระจายตัวสินค้า (Physical Distribution) หมายถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายผลิตภัณฑ์จากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคหรือผู้ใช้ทางอุตสาหกรรม การกระจายสินค้าจึงประกอบด้วยงานที่สำคัญต่อไปนี้ (1) การขนส่ง (Transportation) (2) การเก็บรักษาสินค้า (Storage) และการคลังสินค้า (Warehousing) (3) การบริหารสินค้าคงเหลือ (Inventory Management)

ปัจจัยทางด้านสถานที่ (Place) หรือการนำผลิตภัณฑ์ไปให้ถึงเป้าหมายกล่าวคือ ผลิตภัณฑ์ที่ดีหากไม่สามารถส่งถึงลูกค้าได้ทันเวลาและสถานที่ที่ซึ่งมีความต้องการแล้วผลิตภัณฑ์นั้นก็จะไร้ความหมาย ดังนั้นเรื่องของสถานที่จึงต้องมีการพิจารณาถึงเวลาและบุคคลที่สินค้าและบริการควรจะถูกนำเสนอขายให้ โดยปกติการเคลื่อนตัวของสินค้าและบริการจะไม่ดำเนินไปได้ด้วยตนเอง แต่จะอาศัยสถานที่ที่ทำหน้าที่ขาย (Institutions) และคนกลาง (Middle Men) หลายฝ่ายด้วยกันกว่าจะถึงมือผู้บริโภคคนสุดท้ายทั้งสถาบันการค้าและคนกลางต่างก็เป็นช่องทางการจัดจำหน่าย ซึ่งนักการตลาดต้องเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสถานที่ที่สำคัญสำหรับผู้จัดการฝ่ายขาย ผู้จัดการฝ่ายจัดส่ง รวมไปถึงพ่อค้าคนกลางจำนวนไม่น้อย

4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion) เป็นการติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับมูลค่าระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อเพื่อสร้างทัศนคติและพฤติกรรมการซื้อ การติดต่อสื่อสารอาจใช้พนักงานขายทำการขาย (Personal Selling) และการติดต่อสื่อสารโดยใช้สื่อ (Non - Personal Selling) เครื่องมือในการติดต่อสื่อสารมีหลายประการซึ่งอาจเลือกใช้หนึ่งหรือหลายเครื่องมือต่อไปนี้

4.1 การโฆษณา (Advertising) เป็นกิจกรรมในการเสนอข่าวสารเกี่ยวกับองค์การและ(หรือ) ผลิตภัณฑ์บริการหรือความคิดที่ควรมีการจ่ายเงินโดยผู้อุปถัมภ์รายการ กลยุทธ์ในการโฆษณาจะเกี่ยวข้องกับ 1) กลยุทธ์การสร้างงานโฆษณา (Creative Strategy) 2) การจัดหน่วยงานขาย (Sales Force Management)

4.2 การขายโดยใช้พนักงานขาย (Personal Selling) เป็นกิจกรรมการแจ้งข่าวสารและจูงใจ โดยใช้บุคคลงานในข้อนี้จะเกี่ยวข้องกับ 1) กลยุทธ์การขายโดยใช้พนักงานขาย (Personal Selling Strategy) 2) การจัดหน่วยงานขาย (Sales Force Management)

4.3 การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) หมายถึง กิจกรรมการส่งเสริมที่นอกเหนือจากการโฆษณาการขายโดยใช้พนักงานและการให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ ซึ่งสามารถกระตุ้นความสนใจ ทดลองใช้ หรือการซื้อโดยลูกค้าขั้นสุดท้ายหรือบุคคลอื่น ช่องทางการส่งเสริมการขายมี 3 รูปแบบ คือ 1) การกระตุ้น ผู้บริโภคซึ่งเรียกว่าการส่งเสริมการขายที่มุ่งสู่ผู้บริโภค (Consumer Promotion) 2) การกระตุ้นคนกลางซึ่งเรียกว่าการส่งเสริมการขายที่มุ่งสู่คนกลาง (Trade Promotion) และ 3) การกระตุ้นพนักงานขายซึ่งหมายถึง การส่งเสริมการขายที่มุ่งสู่พนักงานขาย (Salesforce)

Promotion)

4.4 การให้ข่าวและการประชาสัมพันธ์ (Publicity and Public Relation) การให้ข่าว เป็นการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับสินค้าหรือบริการที่ไม่ต้องมีการจ่ายเงิน ส่วนการประชาสัมพันธ์ หมายถึงความพยายามที่มีการวางแผนโดยองค์การหนึ่งเพื่อสร้างทัศนคติต่อองค์การให้เกิดขึ้นในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การให้ข่าวเป็นกิจกรรมหนึ่งของการประชาสัมพันธ์

4.5 การตลาดทางตรง (Direct Marketing หรือ Direct Response Marketing) เป็นการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดการตอบสนอง (Response) โดยตรงหรือหมายถึงวิธีการต่าง ๆ ที่นักการตลาดใช้ส่งเสริมผลิตภัณฑ์โดยตรงกับผู้ซื้อและทำให้เกิดการตอบสนองในทันที เครื่องมือนี้นี้ประกอบด้วย 1) การขายทางโทรศัพท์ 2) การขายโดยใช้จดหมายตรง 3) การขายโดยใช้แคตตาล็อก 4) การขายทางโทรทัศน์ วิทยุ หรือ หนังสือพิมพ์ ซึ่งจุดใจให้ลูกค้ามีกิจกรรมตอบสนอง เช่น ใช้คูปองแลกซื้อ

ปัจจัยด้านการส่งเสริมการจัดจำหน่าย (Promotion) หรือการแจ้งการบอกกล่าวและขยายความคิดความเข้าใจให้ลูกค้าได้รู้ การส่งเสริมการจัดจำหน่ายจะเกี่ยวข้องกับวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้สำหรับสื่อความ (Communicate) ให้ถึงตลาดเป้าหมายให้ได้ทราบถึงผลิตภัณฑ์ที่ต้องการว่ามีจำหน่าย ณ ที่ใด ณ ระดับราคาใด การส่งเสริมการจัดจำหน่ายจะประกอบด้วยการขาย โดยพนักงานขาย (Personal Selling) การขายโดยทั่วไป (Mass Selling) การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) ผู้บริหารการตลาดต้องพิจารณาเลือกใช้วิธีต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบเข้าด้วยกันให้เป็นการส่งเสริมการจัดจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพที่สุด

กล่าวโดยสรุปได้ว่าปัจจัยพื้นฐานทางการตลาดทั้ง 4 ข้อนั้นเป็นแนวทางที่สำคัญที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาอาชีพของชุมชนทั้งในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา การกำหนดสถานที่หรือช่องทางการจำหน่ายที่เหมาะสม และการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายแล้วแต่เป็นวิธีการที่จะช่วยพัฒนาอาชีพให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

จินตนา ผลสนอง (2540, หน้า 112 - 127) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพสำหรับศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ สํารวจสภาพแวดล้อมทางกายภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศึกษาความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพสำหรับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สังกัดกรม

การศึกษานอกโรงเรียน โดยกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ตัวอย่างของจังหวัดจำนวน 6 แห่ง และผู้เชี่ยวชาญศูนย์การเรียนรู้จำนวน 22 คน สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ศึกษามี 5 ด้าน ได้แก่ ลักษณะที่ตั้ง รูปทรง และขนาด การจัดโต๊ะเก้าอี้ สื่อการเรียนการสอนและการจัดบริเวณสวน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ มัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์

ผลการวิจัยพบว่า

1. ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน การคมนาคมสะดวก รูปทรงทุกศูนย์การเรียนรู้เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดแตกต่างกัน สื่อการเรียนการสอนประกอบด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ส่วนใหญ่มีบริเวณและพื้นที่รอบนอกเป็นสนามเด็กเล็กและสวนสมุนไพร

2. ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญในรอบสุดท้ายทำให้ได้ข้อความที่กำหนดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน มีลักษณะดังนี้คือ

2.1 ลักษณะที่ตั้ง ควรตั้งอยู่ที่ราบใกล้ถนนใหญ่ ห่างจากชุมชนประมาณ 200 - 500 เมตร

2.2 รูปทรงและขนาด ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดอย่างต่ำกว้าง 8 เมตร x 10 เมตร

2.3 สื่อการเรียนการสอนประกอบด้วย หนังสือพิมพ์ หนังสือวารสาร เครื่องรับวิทยุ เครื่องเล่นเทป ชุดรับสัญญาณดาวเทียม ปานนิเทศ เทปชุดวิชาต่าง ๆ เครื่องคอมพิวเตอร์ ชุดตรวจสอบสุขภาพ (น้ำหนัก และส่วนสูง) แผนที่จังหวัด แผนที่หมู่บ้าน ข้อมูลท้องถิ่น

2.4 การจัดโต๊ะเก้าอี้ เรียงในลักษณะรูปตัวยูและสี่เหลี่ยม

2.5 การจัดบริเวณและสวน จัดสนามหญ้าควรจัดด้านหน้าอาคาร สวนสมุนไพร ควรติดป้ายบอกชื่อและสรรพคุณ สวนไม้ประดับปลูกเป็นรั้ว พืชสวนครัวปลูกพืชตามฤดูกาล สนามเด็กเล่นจัดไว้ที่มุมสนามด้านใดด้านหนึ่ง มีชิงช้า กระดานลื่น กระดานหก ม้าโยก ใช้วัสดุในท้องถิ่น

จรรยาธน์ เพ็ชรจันทิก (2542, หน้า 115 - 121) ได้ศึกษาการบริหารศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการที่ได้รับรางวัลดีเด่น ระดับจังหวัด: ศึกษาเฉพาะกรณี ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านหิน โกล่ ตำบลหิน โกล่ อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา

ผลการวิจัยพบว่า

1. การศึกษาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ปัญหา คือ ครูและนักศึกษาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ไม่มีเวลาไปร่วมกิจกรรมชุมชน ไม่มีวัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ ไว้บริการชุมชนในการจัดกิจกรรมและทางราชการไม่มีงบประมาณสนับสนุน

2. การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ ปัญหา คือ บุคลากรน้อยแต่งานมาก การประสานงานบางครั้งไม่ได้รับความสะดวก งบประมาณเรื่องวัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ สื่อการเรียน การสอนน้อยมากและการเบิกจ่ายค่าตอบแทน การออกหลักฐานการศึกษาล่าช้า

3. การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพ ปัญหา คือ งบประมาณมีจำกัด ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนให้ต่อเนื่องเพราะงบประมาณไม่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ขั้นตอนในการขออนุญาต และการเบิกจ่ายค่าตอบแทนมากทำให้ได้รับค่าตอบแทนล่าช้า

4. ด้านการศึกษาตามอัธยาศัย ปัญหา คือ ขาดวัสดุ อุปกรณ์ สื่อการเรียน การประชาสัมพันธ์ ขาดงบประมาณสนับสนุนการจัดการกิจกรรมการศึกษตามอัธยาศัย ทำให้ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง

พิเชษฐ์ ลิ้มประเสริฐ (2542, หน้า 82 - 83) ได้ศึกษาปัญหาในการดำเนินกิจกรรม ศูนย์การเรียนชุมชนในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ บุคลากรในศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ซึ่งประกอบด้วย ผู้อำนวยการศูนย์บริการ การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ครูประจำศูนย์การเรียนชุมชน และครูอาสาสมัครการศึกษานอกเรียน ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรในศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ โดยส่วนรวมมี ปัญหาในการดำเนินกิจกรรมศูนย์การเรียนชุมชน โดยภาพรวมและรายด้าน ด้านการบริหารและ การจัดการด้านบริหารกิจกรรมการศึกษา โดยมีรายชื่อที่เป็นปัญหาระดับปานกลางและมีค่าเฉลี่ย ต่ำกว่าข้ออื่น ๆ รวม 10 ข้อ คือ พื้นที่ปฏิบัติงานในศูนย์การเรียนเป็นสัดส่วน ความเอาใจใส่ของ ผู้ดูแลศูนย์การเรียน ผู้นำท้องถิ่นให้ความสนใจศูนย์การเรียนชุมชนตลอดเวลา ศูนย์บริการสื่อและ หลักสูตรแบบเรียนมีเพียงพอ ความเหมาะสมและความชัดเจนในการมอบหมายงานให้บุคลากร การแก้ปัญหาการเรียนของนักศึกษา ไม่สามารถตั้งคำถามในประเด็นที่ตนมีปัญหา การวางแผน เตรียมการสำหรับการพบกลุ่ม การสำรวจความต้องการในการศึกษาของชุมชน และการใช้ สถานประกอบการในท้องถิ่นเป็นแหล่งความรู้

อิชยา พรหมสามสี (2543, หน้า 132 - 134) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ สภาพและปัญหา การดำเนินงานศูนย์การเรียนชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ ตามความคิดเห็นของบุคลากร จำนวน 141 คน ประกอบด้วยผู้อำนวยการศูนย์หรือหัวหน้าศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ครูศูนย์การเรียน ชุมชนและครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือแบบสอบถาม ชนิดมาตราส่วน ประมาณค่า เกี่ยวกับการดำเนินงานศูนย์การเรียนชุมชนใน 3 ด้าน คือ ด้านกระบวนการเรียนการสอน ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการศึกษาและด้านกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน โดยใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพการดำเนินงาน จำนวน 54 ข้อ มีค่าอำนาจจำแนกตั้งแต่ 0.51 - 0.93 และ

มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.98 และเกี่ยวกับปัญหาการดำเนินงานจำนวน 54 ข้อ มีค่าอำนาจจำแนก ตั้งแต่ 0.49 - 0.91 และมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.97 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One - Way Analysis of Variance)

ผลการวิจัยพบว่า

1. บุคลากรโดยส่วนรวม ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน เห็นว่ามีการจัดสภาพการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยภาพรวมและรายด้าน 2 ด้าน อยู่ใน ระดับปานกลาง และมีสภาพการดำเนินงาน ด้านกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชนอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ผู้อำนวยความสะดวกศูนย์หรือหัวหน้าศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ เห็นว่าสภาพ การดำเนินงานโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง

2. บุคลากรมีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน โดยรวมและรายด้านทั้ง 3 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยผู้อำนวยความสะดวกศูนย์หรือหัวหน้าศูนย์บริการการศึกษานอก โรงเรียนอำเภอเห็นว่าการจัดสภาพ ดังกล่าวมากกว่าครูศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนและครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียนแต่บุคลากรทั้ง 3 กลุ่มมีปัญหาการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยรวมและรายด้านทั้ง 3 ด้านไม่แตกต่างกัน

บุญรัตน์ โตพิทักษ์ (2545, หน้า 94 - 99) ได้ศึกษาแนว โนม์ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ในทศวรรษหน้า ปี พ.ศ. 2545 - 2554 ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. ด้านโครงสร้างและองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ควรมีอาคาร สถานที่ที่เป็นเอกเทศอยู่ในชุมชนและเอื้อต่อการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของ ประชาชน คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประกอบด้วยบุคลากรภาครัฐ เอกชน และประชาชน คณะกรรมการที่เป็นประชาชนต้องได้รับการคัดเลือกมาจากชุมชน

2. ด้านบทบาทหน้าที่ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรให้การศึกษา ในรูปแบบต่าง ๆ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) ประสานงาน กับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่อยู่ในและนอกชุมชน เพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมส่งเสริม การเรียนรู้สนองความต้องการของชุมชน

3. ด้านการบริหารและการจัดการของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนดำเนินงาน โดยคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรภาครัฐ เอกชน และประชาชน คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ในการบริหารและการจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ควรจัดให้มีผู้บริหารทำหน้าที่ประสานงานกับชุมชน และเครือข่าย เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ การดำเนินงานและจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4. ด้านกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ควรเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้การปกครองระบอบประชาธิปไตย เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล ส่งเสริมการศึกษาสายสามัญ ส่งเสริมการศึกษาสายอาชีพ ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

ปาหนัน กนกวงศ์วัฒน์ (2551, หน้า 37) ได้ศึกษาถึงการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในโรงพยาบาลโดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในโรงพยาบาล และเพื่อประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในโรงพยาบาล เทคนิคที่ใช้ในการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ตามแนวทางของ ชูเบอร์ - สเกอร์ริทท์ (Zuber - Skerritt, 1991) รวมถึง เคมมิส และแมคแทกการ์ท (Kemmis & McTaggart, 1988)

ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน มีปัญหาที่สำคัญ 8 ประเด็น ประเด็นที่สำคัญที่สุด คือ การจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ผู้วิจัยจึงเลือกมาเป็นประเด็นต้นแบบในการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในโรงพยาบาล
2. รูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในโรงพยาบาล มีองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ
 - 2.1 ด้านโครงสร้างของศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ การกำหนดสถานที่ตั้งศูนย์การเรียนรู้ และการกำหนดหน่วยงานรับผิดชอบการดำเนินงาน
 - 2.2 ด้านกระบวนการทำงานของศูนย์การเรียนรู้มี 5 ขั้นตอน ได้แก่
 - 2.2.1 การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน
 - 2.2.2 การสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มแกนนำเครือข่ายชุมชน
 - 2.2.3 การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงโดยง่ายและสะดวกต่อการเรียนรู้
 - 2.2.4 การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองตามศักยภาพของแต่ละบุคคล
 - 2.2.5 การเรียนรู้ตอบสนองความต้องการของชุมชน
3. ประสิทธิภาพของรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในโรงพยาบาล จากประเด็นต้นแบบอยู่ในระดับดีขึ้นไป ปัจจัยแห่งความสำเร็จ 4 ประการ คือ
 - 3.1 ผู้บริหารได้การสนับสนุนทั้งสถานที่และงบประมาณ
 - 3.2 ผู้เรียนมีแรงจูงใจใฝ่รู้และมีวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการเรียนรู้
 - 3.3 คุณค่าของความรู้สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง
 - 3.4 รูปแบบของศูนย์การเรียนรู้มีการปรับเปลี่ยนตามความต้องการของชุมชนที่มี

การเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

งานวิจัยต่างประเทศ

อิซุมิ (Ishumi, 1982, pp. 66 - 75) ได้ศึกษาถึงศูนย์บริการชุมชน (Community Center) ในประเทศเทนซาเนีย เกิดขึ้นในระหว่างที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ โดยใช้เป็นศูนย์จัดกิจกรรมบันเทิงแก่ทหารที่ผ่านสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมาได้เปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็นศูนย์บริการให้ความรู้ด้านอนามัยพื้นฐาน ให้ความรู้การเลี้ยงลูก สอนการอ่านออกเขียนได้ ส่งเสริมการจัดคณะกรรมการหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นและจัดตั้งศูนย์ผลิตเอกสารเสริม ต่อมาในปี ค.ศ. 1970 รัฐบาลเทนซาเนียได้เปลี่ยนรูปแบบการจัด โดยจัดให้มีศูนย์บริการชุมชน 2 แห่ง ต่อหนึ่งอำเภอและจัดกิจกรรมสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น มีการทำวิจัยเพื่อวางแผนการจัดกิจกรรม โปรแกรมการศึกษาที่เหมาะสม ในปัจจุบันได้รับเงินช่วยเหลือจากธนาคารโลกให้จัดตั้งเป็นศูนย์การศึกษาชุมชน (Community Education Center) ซึ่งจะแปลงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นสถานศึกษาที่สามารถให้ความรู้พื้นฐานแก่คนในชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ สร้างอาคารอำนวยความสะดวกเพื่อจัดกิจกรรม เช่น ศาลาประชาคม ห้องสมุด ห้องฝึกงาน ห้องเอนกประสงค์สำหรับกิจกรรมต่าง ๆ และสำนักงานทั่วไป

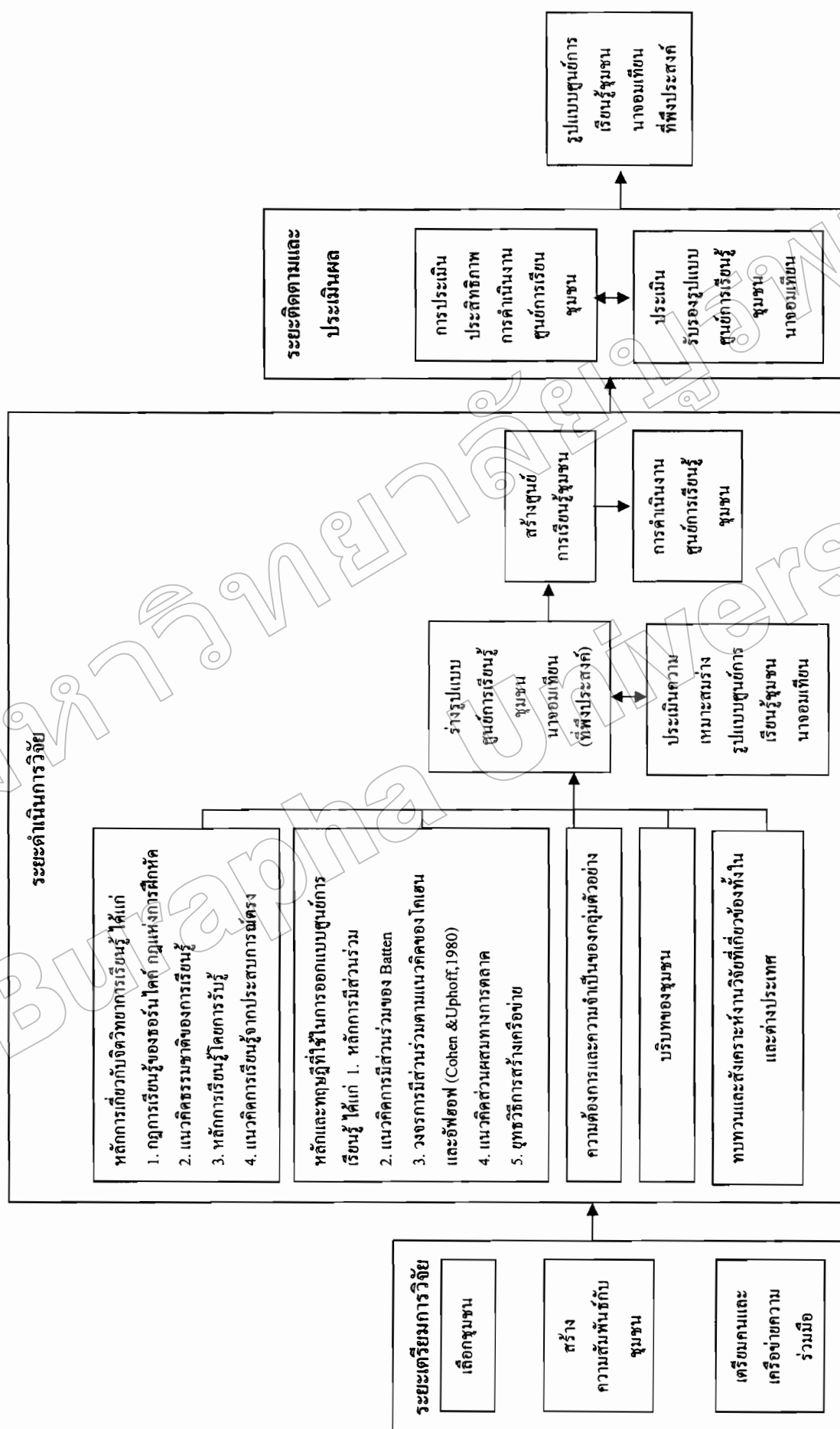
วัตต์ (Watts, 1990, pp. 181 - 195) ศูนย์การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา (Community Education Development Center) ของอังกฤษ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1977 เพื่อดำเนินงานพัฒนาชุมชน จัดฝึกอบรม วิจัยและเผยแพร่การศึกษานอกโรงเรียน โดยดำเนินการในลักษณะโครงการจัดประชุมสัมมนาเพื่อช่วยเหลือผู้ดำเนินงาน ด้านพัฒนาชุมชนจัดความรู้ด้านการพัฒนาชุมชนแก่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ทำงานประสานงานกับองค์กรภาครัฐ เอกชน มหาวิทยาลัย มูลนิธิต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางพัฒนาชุมชนของประเทศและต่างประเทศ ในปัจจุบันศูนย์เฝ้าการประชุมสัมมนา อภิปรายเกี่ยวกับงานการศึกษาชุมชน ศึกษาเผยแพร่งานวิจัยสัมมนา การศึกษาในชุมชน ขยายเครือข่ายจัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรให้กับโรงเรียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน โดยการจัดการศึกษาและกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน

คานู (Kanu, 1996, pp. 583 - A) ได้วิจัยเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนปามิลลี: การเรียนรู้ทางชาติพันธุ์วรรณนาของโรงเรียนประถมศึกษาในเขตเมืองนิวเจอร์ซีย์ ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบการเรียนรู้ นั่น คือ การช่วยปรับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงบรรยากาศในห้องเรียน ครู นักเรียนที่มีความรัก ความอบอุ่น ผู้ปกครอง ผู้คนในชุมชน มีส่วนช่วยสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้และสิ่งสำคัญจะต้องได้รับความร่วมมือระหว่างบ้าน โรงเรียนและชุมชน

เซ็ง (Zhang, 1997, Abstract) ได้ศึกษาความเข้าใจเบื้องต้นภาษาอังกฤษของการศึกษาผู้ใหญ่ในชุมชน กรณีศึกษาผู้ใหญ่ในชุมชนชาวจีนอีโซล (Esol) ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีการเปิด

สอนภาษาอังกฤษและภาษาจีนในระดับพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ใหญ่ชาวจีนเกิดกว่าครึ่งล้าน ไม่ได้จบชั้นพื้นฐานภาษาจีน และภาษาอังกฤษ ผู้ใหญ่มีความรู้พื้นฐานจากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จากเอกสารประกอบอาชีพและจากศูนย์การเรียนรู้ในระดับที่ 1 ส่วนผู้ที่สนใจจะศึกษาในระดับสูงขึ้นไป จะต้องผ่านการสอบจากระดับที่ 1 จึงจะเรียนในระดับที่ 2 ได้

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวข้องพอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ ในด้านการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพบปัญหาการขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ วั้บริการชุมชน ในการจัดกิจกรรม บุคลากรมีจำนวนน้อยในขณะการรับผิดชอบมาก ขาดการประสานงานระหว่าง ศูนย์การเรียนรู้กับชุมชน ขาดงบประมาณสนับสนุนการจัดกิจกรรมส่งผลให้การดำเนินกิจกรรม ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ด้าน โครงสร้างของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพบปัญหาอาคาร สถานที่ไม่ถาวร ไม่เป็นเอกเทศ และปัญหาต่าง ๆ ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังไม่ได้รับการแก้ไข ซึ่งการพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้นจะต้องสามารถแก้ไขปัญหาที่พบและตอบสนอง ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนต้องสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการพัฒนา ดูแลรักษา โดยการระดมความคิด ระดมกำลัง และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน อาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนร่วมพัฒนาและ เป็นไปตามข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 - 2561) ที่มุ่งเน้นให้คนไทย ได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและส่งเสริม การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารและจัดการศึกษา เพื่อสร้างชุมชนให้เป็น ชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและเป็นชุมชนเข้มแข็ง อย่างยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ 7 แสดงกรอบแนวคิด การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนน้อมเทียน